

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za fonetiku

**HUMOR KAO ARGUMENT U HRVATSKOM POLITIČKOM
DISKURSU**

Diplomski rad

Ljiljana Logar

Mentorica: dr.sc. Gabrijela Kišiček

Zagreb, 2015.

SADRŽAJ

1. POVIJESNI PREGLED RETORIKE	3
2. POVIJESNI PREGLED HUMORA U RETORICI	4
2.1. Najranija spominjanja humora	4
2.1.1. Ciceron	5
2.1.2. Kvintilijan	7
2.2. Kasnija spominjanja humora u retorici	8
3. SUVREMENA ISTRAŽIVANJA O HUMORU	9
3.1. Negativne posljedice korištenja humora	11
3.2. Humor na vlastiti račun	12
3.3. Humor u kontekstu triju teorija motiviranosti humora	13
3.3.3. Teorija neočekivanosti	14
3.4. Persuazivna uloga humora	14
3.5. Funkcije humora	15
3.5.1. Dispozicijska strategija ili strategija stvaranja atmosfere	17
3.5.2. Tematska strategija	17
3.5.3. Osobne strategije	17
4. ANALIZA	19
4.1. Ciljevi i hipoteze	19
4.2. Metodologija	19
4.2.1. Materijal i govornici	19
4.2.2. Metode analize	22
4.3. Rezultati i rasprava	24
4.3.1. Analiza humora Stjepana Mesića	24
4.3.2. Analiza humora Zorana Milanovića	29
4.3.2.1. Humor na vlastiti račun	32

4.3.3. Analiza Humora Nenada Stazića.....	35
4.3.4. Analiza humora Milana Bandića.....	42
4.4 Humor u hrvatskoj politici – usporedba analiziranih govornika	47
5. ZAKLJUČAK.....	50
6. LITERATURA.....	52

1. POVIJESNI PREGLED RETORIKE

U Enciklopediji retorike (2001:359) pod natuknicom humor stoji: *Humor je teško opisiv iz istog razloga kao što je i retorika teško opisiva. Priroda obojega kulturno je uvjetovana, a njihova učinkovitost uvjetovana mjestom, vremenom i prigodom.*¹ Bavljenje humorom u retoričkom smislu podrazumijeva proučavanje načina na koje humor može biti korišten radi postizanja većeg stupnja uvjerljivosti neke teze, odnosno radi *poticanja publike da interpretiraju retoričku situaciju ili protivnika na određen način* (Lynch, 2002:430).

Prilikom teorijskog pristupa humoru treba uzeti u obzir da je riječ o nestabilnoj strategiji komuniciranja koja se svojom situacijskom uvjetovanošću odupire unaprijed zadanim pravilima.

Humor nije lako jednoznačno definirati. Istraživači humora definiraju verbalni humor kao tekst koji se sastoji od dvije preklapajuće interpretacije (Raskin, 1985; Ruch, Attardo i Raskin, 1993; Wilson 1979, prema Robinson i Lovin, 2001:124). Ipak, dvojnost mogućih interpretacija nije jedino što je zaslužno za učinkovitost humora, niti je dovoljna karakteristika humora pa tako ni definicije humora koje se temelje na njegovu sadržaju nisu dostatne za raspoznavanje duhovitih primjedbi u većem broju duhovitih i neduhovitih govora.

Zato se istraživači humora (Davis 1979, 1993; Fine 1983, 1984; prema Robinson, Lovin, 2001:124) radije služe definicijama humora koje se ne temelje na sadržaju humora, već na interakciji usred koje dolazi do humora – namjerom govornika da bude duhovit ili reakcijom publike na humor. Fine tako definira humor kao pojavu do koje dolazi uslijed namjere stvaranja efekta zabavljenosti, što dakle isključuje nenamjerni humor, a uključuje neuspjele pokušaje humora. Robinson i Lovin (2001) pod pojmom humora podrazumijevaju svaki pokušaj koji ima namjeru zabaviti i(li) rezultira zabavljenošću publike.

Humor ima važnu ulogu u ostvarivanju pojedinca u društvu ukazujući na to tko smo, što mislimo o sebi i drugima te kako komuniciramo s drugima. Iako je smisao za humor dugovječno esencijalni dio čovječanstva, funkciju humora u društvu nemoguće je teorijski

¹ „Humor is elusive, for many of the reasons that rhetoric is elusive. The nature of both is culturally dependent, and their effectiveness is linked to place, time and occasion.“ (Encyclopedia of Rhetoric, ur. T.O.Sloane, Oxford University Press, New York, 2001:359)

jednoznačno odrediti (Lynch, 2002; Chapman i Foot, 1976) odnosno doći do neke generalne teorije.

2. POVIJESNI PREGLED HUMORA U RETORICI

Teorijsko bavljenje humorom u retoričkoj tradiciji od antike podrazumijevalo je poželjnost korištenja humora u govorima kao važne komunikacijske strategije, no istovremeno i poteškoće u pokušajima njegovog teorijskog usustavljanja. Na temelju analize antičkih grčkih i rimskih govora i retoričkih tekstova može se zaključiti da je humor, odnosno izazivanje smijeha kod publike bilo često korišteno retoričko sredstvo kojim su se antički govornici služili kao sredstvom emocionalne manipulacije publike, pri čemu je najveću korist za govornika donosilo izazivanje pogrdnog smijeha (Spatharas, 2006). Humor kao retorička tehnika spominje se i u Platonovom *Gorgiu*, gdje se opisuju sukobi Sokrata i sofista Polusa. Istražujući funkcije smijeha u klasičnoj retorici na temelju sačuvanih govora antičkih govornika, Spatharas (2006) upozorava na moguće nedosljednosti pisanog u odnosu na ono što je zaista bilo rečeno, a do kojih je dolazilo uslijed naknadnog zapisivanja tih govora prema sjećanju zapisivača. Ipak, kod takvih tekstova mogu se pronaći i komentari o reakcijama i smijehu publike, kao primjerice nečije negodovanje o psihološkoj izmanipuliranosti publike zbog duhovitosti protivnika (Spatharas, 2006:375).

Općenito govoreći, antički teoretičari razlikovali su dvije vrste humora: dobroćudni i sveobuhvatni, te nepristojni i isprekidani, pri čemu se nepoželjnim predmetom humora smatrala velika patnja ili nesreća, a kao središnje mjerilo korištenja humora smatrala se pristojnost u odnosu na situaciju. Iako se pitanje humora pojavljuje u više antičkih izvora, antički autori koji su se najviše bavili humorom su Ciceron i Kvintilijan, koji su ujedno zaslužni i za teorijske postavke humora u retorici.

2.1. Najranija spominjanja humora

Prema *Enciklopediji retorike* (2001:359) stratešku upotrebu humora najprije su isticali sofisti u 5. stoljeću prije Krista, što je kasnije priznao i Aristotel u svojoj *Retorici*, ali njegove detaljnije opservacije humora nisu nam poznate s obzirom na to da se time bavio u svojoj

drugoј knjizi *Poetike* koja je izgubljena. Poznato je, međutim, da su i Platon i Aristotel pisali o humoru kao o obliku ismijavanja i omalovažavanja koji često može biti usmjeren i prema samom sebi (Janco, 1984, prema Lynch, 2002)

Što se korištenja humora tiče, Aristotel je smatrao da svatko treba odabrati vrstu humora koja mu više odgovara, čineći razliku između humora kojim se ismijava druge, koji je uzvišeniji jer ga govornik koristi radi vlastite zabave, za razliku od lakrdijaškog humora kojem je cilj zabaviti druge (Aristotel, *Poetika*, 1419, prema Phillips-Anderson, 2007:19).

Humor se također spominje u *Retorici ad Herennium*, antičkom tekstu koji je dugo bio pripisivan Ciceronu, a danas se smatra djelom nekog od njegovih suvremenika. Tamo se o humoru piše kao sredstvu zadržavanja pažnje publike, pri čemu se spominju i konkretni načini postizanja duhovitog efekta:

Kad kod slušatelja dođe do zamora, treba ih se navesti na smijeh: pričanjem bajke, neke anegdote, karikiranjem, ironičim obrtanjem značenja riječi, dvosmislenošću, aluzijama, naivnošću, pretjerivanjem, dosjetkama, neočekivanim obratima, usporedbama, novelama, povijesnim anegdotama, stihom ili odobravajućim smijehom usmjerenim ka nekom (Retorica ad Herennium 1999:19-21)

2.1.1.Ciceron

Od antičkih autora humorom se najviše bavio Ciceron koji je bio poznat po čestom korištenju humora u svojim govorima i tekstovima, autor najutjecajnije antičke rasprave o humoru u retorici *De Oratore* (*O govorniku*). Osim opsežnog bavljenja humorom u navedenoj raspravi, gdje je humoru posvetio čitav drugi dio knjige, od Kvintilijana se kasnije doznaje za još tri knjige Ciceronovih šala koje je objavio njegov tajnik Tiron, a koje se danas smatraju izgubljenima. U knjizi *De Oratore* Ciceron je pokušao objasniti prirodu smiješnog, vrste humora i prikladnost pojedinih šala za određene situacije, iako je kritizirao takve pokušaje svojih prethodnika govoreći da su se *oni koji su pokušavali podučavati neku teoriju i sustavni nauk o toj stvari pokazali tako neduhovitima, da je jedino što je u njih vrijedno smijeha njihova neduhovitost.* (Ciceron 2002:182) Budući da su Ciceronu često zamjerali čestu upotrebu šala, te je zbog toga navodno među svojim neprijateljima stekao naziv *consularis*

scurra/konzul šaljivdžija, moguće je da je Ciceronovo teorijsko bavljenje humorom zapravo pokušaj da obrazloži i opravda tu vlastitu spornu praksu (Rabbie, 2007:208), tim više što je smatrao da se duhovitost ne može teoretiziranjem poučavati jer *za razliku od svega ostalog što se može predavati u obliku nauka, oni su sigurno stvar prirodne nadarenosti i ne zahtijevaju nikakav teorijski sustav* (Ciceron, 2002:181). U svakom slučaju, Ciceron je dobro poznao persuazivnu moć humora, što je kasnije bilo predmetom brojnih analiza i istraživanja², te ga je preporučivao kao retoričku strategiju kojom se osigurava naklonost publike, demonstrira oštroumnost govornika te pobija protivnikove argumente ismijavajući ga. Nadalje, već je on primjetio kako se smijehom smanjuje napetost i ublažavaju tenzije što se može iskoristiti za rješavanje složenih situacija koje ne mogu biti lako razriješene logičnim argumentima. Ipak, pritom treba biti umjeren u njegovu korištenju te usklađen s obzirom na situaciju i okolnosti jer *uvažavanje okolnosti, održavanje prave mjere i zaustavljanje zajedljivosti, rijetkost duhovitih ispada – to je ono što govornika razlikuje od lakrdijaša, kao i činjenica da mi zbijamo šalu s razlogom, ne da bismo se pričinili duhovitima, nego da polučimo neku korist* (Ciceron, 2002:192). Iz toga se može zaključiti da je Ciceronovo viđenje humora nadilazilo puko izazivanje smijeha i zabavljanje publike te je imalo i jasnu argumentativnu snagu.

U knjizi *De Oratore* razlikuju se dvije vrste humora i dvije vrste komike. Govoreći o vrstama humora razlikuje se duhovitost ili humor koji se ravnomjerno provlači za vrijeme govora, te zajedljivi vic ili humor koji je vrlo oštar i kratak. Nadalje, razlikuju se dvije vrste komike, od kojih se jedna temelji na predmetu, a druga na izrazu. Komika temeljena na predmetu ona je koja se provlači kroz cijeli govor, dosjetljiva je i otmjena, a izvodi se tako da se prikazuju osobine onoga o kome se govori, njegov način govora i druge prepoznatljive osobine, uz preporuku da se to oponašanje treba samo nagovijestiti jer pretjerano oponašanje i prostakluk pripadaju lakrdijašima i jeftinim imitatorima. Komika izraza pak ona je koju pokreće svojevrсна oštrina riječi ili misli, pri čemu se (kao i kod komike predmeta) također treba izbjegavati jeftino imitiranje i lakrdijašku zajedljivost.

² Vidi u: Volpe (1977) o Ciceronovom govoru *Pro Caelio*, gdje humor nije korišten samo radi stvaranja pozitivne atmosfere, već je i sam humor postao sredstvo persuazije.

2.1.2. Kvintilijan

Sljedeći primjer teorijskog bavljenja humorom u rimskoj retorici nalazimo u Kvintilijanovoj knjizi *Obrazovanje govornika* u kojoj je humoru posvetio čitavo poglavlje te pokušao sustavno strukturirati teoriju humora unutar okvira retorike. Budući da se u periodu između Cicerona i Kvintilijana gotovo nitko nije bavio teorijom humora, odnosno spominjanja humora u tekstovima o retorici neznatna su, Kvintilijanovo se ponovno bavljenje tom temom može pripisati Ciceronovu utjecaju, čiji je Kvintilijan veliki poklonik te se često nadovezuje na njegovo viđenje humora. Kvintilijan također ističe poželjnost korištenja humora u govoru jer se time potiče publiku na slušanje, te govori o svojevrsnoj primjeni smiješnog u govorništvu: kako bi se tuđi argumenti opovrgnuli, kritizirali ismijavanjem, kako bi se govorilo o nesuvislim i besmislenim stvarima te kako bi se izjalovila tuđa očekivanja. *Povod je smijehu ili vanjski izgled onoga protiv koga govorimo, ili njegov karakter koji otkrivaju njegove riječi i radnje, ili okolnosti* (Kvintilijan, 1985:203). Kvintilijan smatra da se humor zasniva prvenstveno na prirodi i prilikama, te da je suština humora zahvaćena umjetničkim pravilima jer *snaga prirode ne očituje se samo u činjenici da je neko oštroomniji i okretniji u iznalaženju šala (ta se sposobnost može učenjem i povećati) nego i u tome što neki imaju osobitu draž u držanju, izrazu lica, tako da njihove riječi u ustima drugih ne bi izgledale duhovite*. (Kvintilijan, 1985:199) Kao i kod Cicerona, i ovdje je prisutno stajalište o nemogućnosti poučavanja humora i načina na koji se treba koristiti, iako *dopušta izvjesna pridržavanja pravila koja su za njegovu upotrebu propisali i grčki i rimski pisci* (Kvintilijan, 1985:198).

Na temelju sačuvanih antičkih zapisa i njihova utjecaja na bavljenja humorom u retorici koja su uslijedila može se zaključiti da je humor bio jedan od najvažnijih Ciceronovih doprinosa retorici, a od Kvintilijana se humor i dosjetka smatraju konstitutivnim dijelom retoričke teorije. (Rabbie, 2007:217).

2.2 Kasnija spominjanja humora u retorici

Za vrijeme renesanse, teorija retorike bila je pod utjecajem antičkih predaka, pri čemu je po pitanju korištenja humora u govorima uzor bio Ciceron. Phillips-Anderson (2007) izdvojio je Thomasa Wilsona i njegovu knjigu *The Art of Rhetorique* (1553) kao primjer poimanja retoričkog humora u renesansi. Osim što je Wilsonova teorija pod očitim utjecajem Ciceronova viđenja retoričkog humora, bavljenje humorom bilo je značajno za područje državanja propovijedi, pri čemu je humor bilo sredstvo zadržavanja pažnje publike, odnosno *držanja publike budnom* (Phillips-Anderson, 2007:24). Dakle, može se zaključiti da je u to vrijeme humor u kontekstu retorike imao prvenstveno zabavljačku funkciju.

Godine 1776. George Campbell objavio je *Filozofiju retorike*, jednu od najboljih knjiga o teoriji komunikacije u novije doba. Campbell je smatrao da je smijeh u retorici koristan jer, osim što opušta, ima i argumentativnu snagu. Pritom je ismijavanje vidio kao najprikladniji način za pobijanje pogrešaka ili za opovrgavanje protivničkih tvrdnji ukoliko se ne radi o teškom zločinu, te razlikovao pogreške od očiglednih ili apsurdnih grešaka kakve se teško mogu pobiti pukim argumentom (Campbell, 1776/1963, prema Phillips-Anderson, 2007:27). Razlikuje dosjetku i humor, ali humor vidi inferiornijim u odnosu na dosjetku jer češće podrazumijeva nepoštivanje ili uvredu, za razliku od dosjetke koja se temelji na iznenađenju, zahtijeva originalno korištenje jezika i govornih figura te djeluje na imaginaciju, iznenađenje i odvlačenje pozornosti. Iako smatra da je humor inferioran u odnosu na dosjetku, govoreći o humoru nudi nekoliko savjeta za uključivanje humora u diskurs: opisivanje ljudskih mana kao što su ljubomora, djetinjasto ponašanje, umišljenost i uobraženost; povezati slične priče na šaljiv način, ponekad pretpostavljajući određeno ponašanje i oslanjajući se pritom na neke osobitosti u glasu, ponašanju ili izgovoru; opisivanje vlastitih nedostataka i zabluda te ozbiljan izraz lica prilikom izvođenja humora jer *šala se treba izreći ozbiljno, ali tako da publika pritom prepozna pretvaranje* (Campbell, 1963; prema Phillips-Anderson, 2007:27).

Richard Whately u *Elementima retorike* (1846), koje se uz Campbellovu *Filozofiju retorike* zajedno smatraju posljednjim dvama engleskim kanonskim djelima o humoru u retorici, bavio se persuazivnom snagom humora, odnosno mogućnošću mijenjanja stavova publike uslijed korištenja humora. Napisao je: *Onaj koji se može smijati suludom, a istovremeno zadržati sposobnost rasuđivanja uvjerljivog od neuvjerljivog/razumnog od nerazumnog, nije običan čovjek*³ (Whately, 1846; prema Phillips-Anderson 2007:28)

3. SUVREMENA ISTRAŽIVANJA O HUMORU

Tijekom 20. stoljeća zabilježen je kontinuiran interes za teoretskim razumijevanjem humora i njegove funkcije u retorici, a s obzirom na društvenu funkciju humora. Istražujući ulogu humora u govorima, Phillips-Anderson (2007) izdvaja neka značajnija istraživanja glede širenja interesa za humor u raznim aspektima. Tako spominje Lullovo istraživanje o vezi između humora i uvjeravanja iz 1939. godine kao najranije moderno istraživanje uloge humora u govorima, pri čemu nije pronađena izravna veza između humora i uvjeravanja. U 20. stoljeću dolazi i do širenja područja istraživanja persuazivnosti i važnosti humora u različitim društvenim aspektima, pa tako Buxton (1987) istražuje humor kao sredstvo potkopavanja bilo kakvih krutih društvenih i kulturalnih stavova u kasnonoćnim emisijama; proučavaju se persuazivni dosezi stand-up komedije zbog inherentne mu težnje da se uvjeri publiku u određeno viđenje svijeta (Greenbaum, 1999); proučava se retoričnost humora i u političkim karikaturama i crtićima gdje se formiraju određena značenja humorom oslanjajući se na postojeće stereotipe i formulacije (Edwards, 1997), bavi se indikativnim svojstvima humora kao indikatora rodne nejednakosti u društvu (Cantor, 1976; Barreca, 1990; Bunkers, 1997)

Humor izražava ideju koja je smiješna ili zabavna. Kada ga koristi persuazivni govornik, humor može biti primateljima poruke zabavan, ali može biti i persuazivan tako što će privući pažnju (Bryant i Zillman, 1989; u W. L. Benoit i P. L. Benoit, 2013) i odvratiti primatelje poruke od pažljivog procjenjivanja poruke te angažiranja u iznošenju protuargumenata (Cantor i Venus, 1980; Sternthal i Craig, 1973; u W. L. Benoit i P. L. Benoit, 2013).

³ "He that can laugh at what is ludicrous, and at the same time preserve a clear discernment of sound and unsound Reasoning, is no ordinary man"

Perelman i Olbrechts-Tyteca u *Novoj retorici* (1969) svrstavaju humor kao retoričko sredstvo za pridobivanje publike, identifikaciju s publikom, ismijavanje protivnika te pravljenje digresija. U novijim priručnicima za komunikaciju i javne govore humor se često spominje kao poželjno sredstvo za pridobivanje pažnje publike, pogotovo u uvodu informativnih govora gdje se korištenjem humora stječe naklonost i pažnja publike te stvara atmosfera povoljna za izricanje teze govornika. Humor može pozitivno utjecati na etos govornika, odnosno njegovu vjerodostojnost: više pažnje se obraća na ljude koji mogu nasmijati druge, lakše im se vjeruje jer se sviđaju publici (Broda-Bahm, K.; Kempf, D.; Driscoll, W., 2004). Nadalje, neki autori navode poželjnost korištenja humora kao način da se sačuva ugled, opusti napetost i tako poveća povjerenje među različitim strankama (Goffman, 1955; Rogan i Hammer, 1994; Rubin, 1983, prema Lynch, 2002:427).

Ipak, humor se ne bi trebao koristiti samo kako bi se nasmijalo publiku, već bi ta upotreba humora trebala biti smisljena s obzirom na temu (Booher, 1991; McKerrow, Gronbeck, Ehninger, Monroe, 2000) kad humor postaje i sredstvo naglašavanja kojim se, osim što se pridobiva pažnja slušatelja, također lakše pamte informacije iznesene u govoru (Verderber, 1997; Lucas, 1998; Nelson, Titsworth, Pearson, 2007).

Dakle, upotreba humora u govorima poželjna je jer se stvara osjećaj zajedništva i identifikacije govornika i publike, pridobiva se naklonost i pažnja publike, te se stvara atmosfera pogodna za izricanje željene teze i poboljšava pamćenje informacija, ali pritom treba paziti na primjerenost humora i vezanost humora uz temu govora.

Bolje je ne nametati humor samo radi ispunjavanja forme, nego se on u govoru treba pojavljivati smisleno, treba biti funkcionalan, relevantan i koristan u izricanju određene ideje govora.

3.1. Negativne posljedice korištenja humora

S obzirom na brojnost različitih bavljenja utjecajem humora, zanimljivo je istraživanje koje je provela Markiewicz (1974) koja je revidirala nekoliko prethodnih istraživanja o pozitivnim odnosno negativnim utjecajima humora na persuazivnost poruke te zaključila da ta istraživanja ipak nisu rezultirala značajnim rezultatima. Naime, pokazalo se da humor u uvjeravajućem govoru ne utječe značajno na persuazivnost poruke, procjena utjecaja humora na razumijevanje i procjena izvora poruke nedosljedne su, a promjene stavova nisu uzrokovane korištenjem humora.

Ipak, ne može se sa sigurnošću reći znači li to da humor nema značajnu ulogu u postizanju uvjerljivosti ili su prethodna istraživanja provedena u neprikladnim uvjetima odnosno uz nepravilnu metodologiju.

Jedan od najplodnijih istraživača odnosa komunikacije i humora je Charles Gruner. On je smatrao da humor treba biti praktičan, temeljiti se na stvarnim događajima, biti intelektualno prihvatljiv i pretendirati na to da ojača već postojeće stavove, umjesto da ih mijenja. Nadalje, korištenje prikladnog humora u informativnom diskurzu pozitivno utječe na etos govornika, ali humor negativno utječe na autoritet govornika ukoliko je percipiran kao “klaunovski”, te ne utječe na veći interes slušatelja za temu govora u odnosu na govor na istu temu bez humora (Gruner, 1967; prema Lynch, 2002). Na problematičnost korištenja humora upućuje i njegov zaključak da korištenje humora u informativnim govorima ne utječe na angažiranost studenata za određenu temu, niti ne pospješuje pamćenje iznesenih informacija, što je dakle u izravnom proturječju s dobrobitima korištenja humora kakvi se savjetuju u modernim priručnicima za javne govore. Ipak, Chang i Gruner (1981, prema Phillips-Anderson, 2007) tvrde da govornici s visokim etosom/dobrim ugledom mogu koristiti humor u govoru bez rizika narušavanja svojeg kredibiliteta, ukoliko je humor oštrouman⁴ i primjeren situaciji.

⁴ Engl. *witty* – oštrouman, lukav, koji uključuje bistrinu uma.

3.2. Humor na vlastiti račun

Korištenje humora na vlastiti račun čest je savjet u različitim priručnicima za javno govorenje kao bezopasno uključivanje smijeha u govor kojim se pozitivno djeluje na atmosferu, na *etos* govornika i stvara se osjećaj povezanosti ili identifikacije govornika i publike. Radi se o vrsti humora kojom se ističu mane govornika ili društvene, bihevioralne ili fizičke nedostatke grupe bez ozbiljnih namjera (Andeweg, Gagestein, Jong i Wackers, 2011). Korištenjem humora na vlastiti račun govornik izražava vlastitu skromnost i daje do znanja da se ne uzima preozbiljno te da je u stanju priznati vlastite pogreške, no s druge strane, na taj se način mogu umanjiti kompetencije govornika te, shodno tome, narušiti njegov *etos*, odnosno kredibilitet i autoritet. Potaknuto takvim nedosljednostima, istraživanje o utjecaju humora na vlastiti račun (Andeweg, Gagestein, Jong i Wackers, 2011) ukazalo je na problematičnost korištenja te retoričke strategije jer, osim što negativno utječe na govornikov *etos*, također ima negativan utjecaj i na interes publike za temu. Testirajući tri verzije govora s obzirom na broj duhovitih komentara na vlastiti račun, ustanovljeno je da je *etos* govornika ozbiljno ugrožen u verziji s najvećim brojem takvih komentara, te da su percepcija duhovitosti i interes za temu padali i u srednjoj i u ekstremnoj verziji. Nadalje, takav je humor često ironičan pa, osim što postoji mogućnost da neki pokušaj neće biti niti percipiran kao duhovit, postoji opasnost da se ne prepozna korištenje ironije čime će se takva opaska shvatiti ozbiljno. Shodno takvim rezultatima, humor na vlastiti račun retorička je strategija koja se ne preporuča svakom govorniku jer *etos* govornika treba biti visok da bi bolje podnio humor na vlastiti račun.

3.3. Humor u kontekstu triju teorija motiviranosti humora

Baveći se humorom, često se nailazi na Morrealovu podjelu dominantnih teorija smijeha koje se bave psihološkom motiviranošću korištenja smijeha. Tri takve dominantne teorije su teorija superiornosti, teorija olakšanja i teorija neočekivanosti. Gledano s retoričke strane, pitanje motiviranosti smijeha nije važno jer *retorička istraživanja ne proučavaju zašto se ljudi smiju, nego na koje načine humor može biti korišten da potakne publiku da interpretira određenu retoričku situaciju ili protivnika na određeni način* (Lynch, 2002:430). Ipak, Lynch smatra da se humor ne može gledati u isključivosti neke od triju prevladavajućih teorija te da se pri bavljenju humorom sve tri teorije trebaju uzeti u obir za uokvirivanje našeg razumijevanja uporabe humora i učinka koji humor ima na međuljudske odnose.

3.3.1. Teorija superiornosti

Prema teoriji superiornosti smijemo se zbog osjećaja superiornosti nad drugima. Platon i Aristotel pisali su o humoru kao obliku ismijavanja ili omalovažavanja koji može biti usmjeren i prema samom sebi (Janco, 1984; prema Lynch, 2002). Nadalje, netko može biti smiješan, odnosno komičan, te zbog toga inferioran u slučaju neprimjerene izvedbe u odnosu na kontekst, odnosno unaprijed dogovorene društvene norme (Lynch, 2002). Gruner (1978) je smatrao da se takvim shvaćanjem humora pridonosi izbjegavanju agresije, dok Feinberg (1978) tvrdi da takvo korištenje humora upravo i jest agresija, iako nenasilna i društveno prihvatljiva (prema Lynch, 2002).

3.3.2. Teorija opuštanja/smanjivanja napetosti

Prema teoriji olakšanja/opuštanja, humor je način opuštanja napetosti. Medicinska istraživanja pokazala su da se smijehom smanjuje fizički i emocionalni stres, opuštaju se mišići te poboljšava prokrvljenost i opskrbljenost kisikom (Fry, 1992; Haig, 1988, prema Lynch, 2002). U slučaju javnih govora to može biti korisno sredstvo za opuštanje i samog govornika, odnosno kao jedan od načina za smanjivanje straha od javnih nastupa. Jedan od zastupnika teorije humora kao olakšanja bio je i Freud, koji je u svojoj knjizi *Vic i njegov odnos prema nesvjesnom* (1905) naveo da se korištenjem humora kao načina opuštanja zapravo postižu dva učinka: opuštanje napetosti, ali i pobuna protiv autoriteta (prema Lynch, 2002)

3.3.3. Teorija neočekivanosti

Prema teoriji neočekivanosti, humor proizlazi iz doživljaja nepodudarnosti onoga što znamo i očekujemo s onim što se uistinu dogodi. Nešto je smiješno ako nije u skladu s onim što se u pojedinoj situaciji očekuje, odnosno ono što je *iracionalno, paradoksalno, nelogično, nekoherentno, pogrešno ili neprimjereno* (Lynch, 2002:428). Lynch pritom smatra da humor kao neočekivanost ne isključuje motiviranost humora superiornošću ili olakšanjem, nego drži da smijeh polazi od intelektualne aktivnosti više nego od potrebe za osjećajem superiornosti ili olakšanjem napetosti (Lynch, 2002).

Iako je ideja o teoriji neočekivanosti započela već s Aristotelom, koji je u svojoj *Retorici* zapisao da je najpoznatija kategorija humora kad čujemo nešto što ne očekujemo (prema Phillips-Anderson, 2007), detaljnije se njome bavilo tek u 18. i 19. stoljeću.

3.4. Persuazivna uloga humora

Humor ne služi samo tome da nasmije publiku, nego da pomogne izraziti tezu govornika. Najveći problem danas predstavlja nejasno razumijevanje veze između pokušaja da se bude duhovit i pokušaja da se bude uvjerljiv. Prema Watsonu (2003, Phillips-Anderson, 2007) cilj retoričara i stručnjaka za komunikaciju je prepoznati humor kao moćnu retoričku strategiju, identificirati njegove forme i upotrebu te istaknuti izazov koji mu može biti stavljen prilikom problematiziranja kontroverznih tema.

Kada ga koristi persuazivni govornik, humor može biti primateljima poruke zabavan, ali i persuazivan tako što će privući pažnju (Bryant i Zillman, 1989; u Benoit, Benoit, 2013:126) i odvratiti primatelje poruke od pažljivog procjenjivanja poruke te angažiranja u iznošenju protuargumenata (Cantor i Venus, 1980; Sternthal i Craig, 1973; u Benoit, Benoit, 2013:126)

Budući da nije svaki slučaj smijeha indikator humora, odnosno svaki primjer humora nije retorički čin, Phillips-Anderson (2007) dijeli humor u tri kategorije:

1. Slučajan humor – nešto što neplanirano izazove smijeh u publici i za njegovo razumijevanje nije potrebno poznavati kontekst (primjerice poskliznući ili slučajna pogreška).
2. Humor – *lingvistički čin govornika koji se iznosi s ciljem da kod publike proizvede učinak zabavljenosti*. (2007:51) Pri tom slučaju humora učinak zabavljenosti nije određen samo interpretacijom slušatelja, nego je to proizvod svjesne namjere govornika da proizvede takav učinak. I u situacijama slučajnog humora, vješti govornik može takvu situaciju iskoristiti u svoju korist, odnosno dodatno ga iskoristiti s namjerom da zabavi publiku
3. Retorički humor – *lingvistički čin kojim se publiku zabavlja, s ciljem mijenjanja stavova ili uvjerenja publike*. (Phillips-Anderson, 2007:52) Takav retorički humor može sam po sebi biti persuazivni argument, ili može biti iznesen samo radi stvaranja uvjeta za uvjeravanje. Dakle, retorički humor strukturirana je govorna aktivnost koja iskorištava već usvojene stavove i znanja kako bi se učvrstila ili promijenila znanja i stavovi publike.

Da bi takav retorički humor bio uspješno izveden, govornik mora namjerno stvoriti stanje zabavljenosti kod publike i težiti promjeni stavova publike, publika treba prepoznati taj govornikov pokušaj da zabavi i smatrati ga zabavnim, te izravno (ako je humor sam za sebe bio argument ili povezan sa središnjom tvrdnjom govora) ili neizravno (ako je cilj humora bio stvoriti uvjete za prihvatanje određenog argumenta) promijeniti svoje stavove i uvjerenja.

3.5 Funkcije humora

Važnost korištenja humora nadilazi samo postizanje efekta sviđanja pojedinca u društvu i stjecanje prijateljstva - što bolje osoba koristi i interpretira humor, kompetentnija je u različitim socijalnim situacijama. (Graham, Papa i Brooks, 1992, prema Lynch, 2002:432)

Kao što je prethodno već navedeno, postoje brojne funkcije koje humor može imati za govornika i slušateljstvo. Problem postojeće literature na tu temu nedostatak je sinteze strateških funkcija humora.

Za uspješnost humora često se ističe tempiranje humora za vrijeme govora, odnosno ideja prema kojoj je vrijeme iznošenja šale ključno za njezino prihvaćanje, iako ne postoji mnogo istraživanja na tu temu. Što se vremenske raspodjele humora u govoru tiče, u nešto većoj mjeri istraženo je funkcioniranje humora u uvodnom dijelu govora.

Američki istraživač humora Berger razvio je moderni retorički model humora koji se sastoji od 45 tehnika za govornika, obuhvaćenih u 4 vrste humora: jezik (verbalni humor), logika (idejni humor u traženju smisla), identitet (problematičnost različitih identiteta) i radnja (fizički i neverbalni humor). Među te četiri vrste humora, onaj humor koji se temelji na logici, identitetu i radnji univerzalan je i lako razumljiv svugdje u svijetu, za razliku od humora temeljena na jeziku za čije je razumijevanje nužno poznavanje jezika, odnosno kulture.

Berger tvrdi da su to univerzalne i svestremenske tehnike humora koje se uvijek koriste pri izazivanju komičnog efekta. Ipak, na problematičnost tog modela ukazuje istraživanje Andewega i suradnika (Andeweg, Jong, Ströhmeijer, 2010) koji su analizirali humor prema dvodijelnom Ciceronovom modelu humora na temelju riječi i na temelju predmeta, te navedenom Bergerovom modelu, pri čemu se problem javio kod imenovanja određene tehnike korištenja humora zbog njihova preklapanja ili raščlanjivanja više tehnika iz nekog fragmenta.

Zbog nejasno određenih strateških funkcija retoričkog humora koje bi mogle poslužiti kao polazište u analizi retoričkog humora, odnosno retoričkog humora u političkom diskursu čime će se dalje baviti, Phillips-Anderson (2007) predlaže 9-dijelni model obrazlaganja strateških funkcija retoričkog humora, a taj će model biti preuzet i za potrebe ovog rada. Model se dijeli na tri široke kategorije, od kojih se dalje svaka dijeli u tri dodatne kategorije:

3.5.1. Dispozicijska strategija ili strategija stvaranja atmosfere

Strategija stvaranja atmosfere podrazumijeva strateško korištenje humora radi utjecanja na osjećaje publike glede govornika i situacije. Upotrebom retoričkog humora koji koristi dispozicijsku strategiju teži se tomu da se publika odobrovolji, odnosno dovede u stanje pripremljenosti za primanje željene poruke. Takav retorički humor može se koristiti radi privlačenja pozornosti publike, stvaranja pozitivne atmosfere ili povezivanja/identifikacije govornika s publikom.

Ova strategija ima tri funkcije:

1. privlačenje pozornosti publike
2. stvaranje dobre atmosfere kako bi se publiku pripremilo za nadolazeću tezu
3. identifikacija, odnosno stvaranje povezanosti govornika i publike (dojam dijeljenja zajedničkih vrijednosti, stavova i uvjerenja)

3.5.2. Tematska strategija

Tematska strategija upotrebe retoričkog humora teži temom humora postići neki strateški cilj i dijeli se na tri funkcije:

1. Pobijanje argumenta
2. Uvođenja neke teme
3. Odvrćanje pozornosti publike s neke teme

3.5.3. Osobne strategije

Korištenjem humora kao osobnu strategiju govornik želi zadržati ili stvoriti određenu percepciju javnosti o sebi ili o protivniku. Osobne strategije razlikuju se od dispozicijskih jer teže izravnom uvjeravanju publike za vrijeme izricanja poruke, za razliku od dispozicijskih kojima se stvaraju uvjeti za izricanje argumenta u budućnosti. Nadalje, osobne strategije razlikuju se i od tematskih jer se usredotočuju na probleme koji se tiču govornika, umjesto na vanjske probleme.

Funkcije korištenja humora kao osobne strategije:

1. demonstrirati mudrost govornika kako bi se pridobilo poštovanje publike
2. braniti se od kritika
3. napadati protivnika uz istovremeno zadržavanje poštovanja publike

Nadalje, retorički humor može se klasificirati s obzirom na povezanost s temom govora, s obzirom na objekt humora te s obzirom na strukturu publike (Philips-Anderson, 2007:69). S obzirom na povezanost s temom govora, razlikuje se humor koji je tematski u izravnoj vezi sa temom govora, odnosno središnjom tezom, zatim humor koji se djelomično tiče središnje teze, te humor koji nije povezan s tezom govora, ali obavlja neku drugu funkciju retoričke strategije, primjerice odobrovoljava publiku ili zadržava njezinu pažnju i naklonost. Iz toga se može primijetiti da time Phillips-Anderson (2007) odstupa od prethodnih uputa za korištenje humora koji treba biti u vezi s temom govora, umjesto da mu je cilj samo zabaviti publiku. Osim klasifikacije retoričkog humora s obzirom na temu, on se može klasificirati s obzirom na cilj ili objekt retoričkog humora, dakle prema kojem je on usmjeren. Kao treći čimbenik klasifikacije humora Phillips-Anderson ističe strukturu publike, o kojoj će naposljetku i ovisiti tip humora koji će biti korišten. Naime, publika je čimbenik koji inače u retorici određuje koji će tip govora pripremiti, s obzirom na to pred kakvom će je publikom izvoditi. Jednaka je situacija s humorom – o govornikovu poznavanju publike ovisi koji će tip retoričkog humora koristiti. Postoji tri vrste publike s obzirom na njezin stav prema govorniku: publika sklona govorniku, publika koja je neprijateljska prema govorniku, te publika miješanih stavova. Osim toga, također bi trebalo imati na umu masovne medije zahvaljujući kojima će govor doprijeti do širih masa, te treba prilagoditi humor situaciji i publici.

4. ANALIZA

4.1. Ciljevi i hipoteze

U ovome radu istraživat će se retorička funkcija humora u političkom diskursu, pri čemu će biti analizirani odabrani hrvatski političari koji su u javnosti poznati po čestim medijskim istupima i duhovitim iskazima. Budući da je humor hrvatskih političara još uglavnom neistražena tema, cilj je ovog rada istražiti na koji se način i s kojom funkcijom humor koristi u hrvatskom političkom diskursu. Na temelju prethodnih istraživanja hrvatskog političkog diskursa (Kišiček, 2011; Kišiček, Stanković, 2011) koja su pokazala često korištenje *ad hominem* argumenata i drugih retoričkih taktika s ciljem omalovažavanja i diskreditiranja političkih oponenta, pretpostavlja se da će i humor često biti korišten upravo s tim ciljem. To se slaže i s Waltonovom (2009, prema Phillips-Anderson, 2007) tezom da u političkom diskursu prevladavaju *ad hominem* argumenti jer služe za umanjivanje vjerodostojnosti protivničkih kandidata. U skladu s tim pretpostavlja se da će rezultati ovog istraživanja pokazati da se humor u političkom diskursu najčešće koristi s ciljem napadanja protivnika.

4.2. Metodologija

4.2.1. Materijal i govornici

Za potrebe ovog istraživanja korišteni su novinski članci i video sadržaji objavljeni na internetskim portalima te mrežnoj stranici *youtube*. Kao jedan od kriterija duhovitosti uzeta je reakcija smijeha. Ipak, treba podsjetiti da smijeh ne može biti jedinim kriterijem duhovitog jer smijeh nije nužno učinak humora, nije proporcionalan intenzitetu humora, humor nekada uzrokuje samo smijeh, može biti glumljen i drugo (Olbrechts-Tyteca, 1974; Attardo, 1994; prema Werkmann, 2011). Phillips-Anderson (2007) ističe da je pri analiziranju retoričkog humora važno prepoznati namjeru govornika da bude duhovit pa su u ovom radu uzimani primjeri kod kojih je ta namjera prepoznata. Ironija je jedan od slučajeva gdje humor ne potiče nužno na smijeh, ali je iskaz prepoznat kao humor, te su takvi iskazi također uključeni u ovaj rad. Na poteškoće s razlikovanjem humora i ironije neka su prethodna istraživanja već

upozoravala (Gring-Pemle, Watson, 2003; prema Fajdić, 2013). Nadalje, u ovom radu termini *humor/komično/duhovito* bit će korišteni kao sinonimi iz razloga što jasnu granicu između njih nije moguće povući, ako uzmemo u obzir neslaganja u prethodnim pokušajima definiranja (Jorgensen 1996, Gibbs, 2000; prema Fajdić, 2013). S obzirom na to da jasno razlikovanje tih termina nije ključno za analiziranje funkcije humora u političkom diskursu, predlaže se da se ta tema ostavi otvorenom za daljnja istraživanja humora.

U skladu sa stavom da bi stroga podjela humora mogla dovesti do potpuno pogrešnog vjerovanja da u stvarnosti u humoru postoje jasno razgraničene kategorije (Attardo, 1994; prema Werkmann, 2011) govornici su analizirani prvenstveno prema modelu kakav nudi Phillips-Anderson (2007), koji je ujedno i jedini koji daje konkretni teorijski model za pristup analizi retoričkog humora u političkom diskursu, u svom ga istraživanju primjenjujući na američke političare. Prema toj teoriji humor se dijeli u 9 strategija koje su svrstane u 3 šire kategorije: dispozicijska strategija, tematska strategija i osobna strategija, pri čemu se svaka od tih strategija dijele na još tri kategorije: privlačenje pozornosti publike, stvaranje atmosfere, identifikacija s publikom (*dispozicijska strategija*), pobijanje argumenta kao beznačajnog, uvođenje u neku tematiku, odvrćanje pozornosti publike s teme (*tematska strategija*), demonstriranje mudrosti govornika uz pridobivanje poštovanja govornika, obrana od kritike, napadanje protivnika uz zadržavanje poštovanja (*osobna strategija*). Više o Phillips-Andersonovom modelu pojašnjeno je u zasebnom poglavlju. Osim tog modela, u obzir će se uzimati i Ciceronova podjela humora i komike. Humor se prema tome dijeli na onaj koji se ravnomjerno prostire tijekom cijelog govora, te kratak, oštar, humor ili zajedljiv vic. Nadalje, komiku dijeli na onu temeljenu na predmetu, provučena kroz cijeli govor, dosjetljiva i otmjena, te komiku temeljenu na izrazu koju pokreće oštrina misli ili riječi.

4.2.1.2. Stjepan Mesić

Hrvatskoj javnosti vjerojatno najpoznatiji po korištenju humora bivši je predsjednik Republike Hrvatske Stjepan Mesić. Aktivno se bavi politikom od 1965. godine, kad je kao zastupnik u Parlamentu SR Hrvatske na listi građana izabran kao zastupnik. Bio je posljednji predsjednik Predsjedništva SFRJ, a godine 1990. imenovan je prvim predsjednikom Vlade Republike Hrvatske. Godine 1997. pridružuje se Hrvatskoj narodnoj stranci, a od 2000. godine do 2010. godine obnaša funkciju predsjednika Republike Hrvatske.

4.2.1.2. Zoran Milanović

Zoran Milanović aktualni je premijer Vlade Republike Hrvatske. U javnosti mu se često prigovara zbog njegove bahatosti u komunikaciji s neistomišljenicima. Od 1999. godine član je SDP-a, nakon čega je od 2004. godine bio član Izvršnog odbora SDP-a za međunarodnu suradnju i suradnju s drugim strankama, 2007. godine izabran je za predsjednika SDP-a te za predsjednika Nacionalnog odbora za praćenje pregovora između Republike Hrvatske i Europske unije, a od 2008. do 2011. predsjednik je Kluba zastupnika SDP-a u Hrvatskom saboru.

4.2.1.3. Nenad Stazić

Nenad Stazić aktualni je potpredsjednik Hrvatskog sabora. Politikom se počeo baviti 1997. godine kad postaje član SDP-a, a 2000. biva prvi put izabran za saborskog zastupnika. Nakon toga ponovno je biran 2003., 2007. i 2011. godine. Govorničke vještine razvijao je nakon završenog studija filozofije i komparativne književnosti radeći dvadeset godina na Radio Zagrebu – današnjem Hrvatskom radiju – kao spiker te novinar u obrazovnom i informativnom programu, a neko vrijeme bio je i urednik Redakcije za unutarnju politiku. Primjeri u ovom radu uglavnom datiraju iz razdoblja njegove funkcije saborskog zastupnika, kad je svojim govorima često kritizirao rad ondašnje Vlade.

4.2.1.4. Milan Bandić

Milan Bandić aktualni je gradonačelnik grada Zagreba. Do objave kandidature za predsjednika Hrvatske 5. studenog 2009. bio je član Socijaldemokratske partije Hrvatske (SDP), predsjednik Gradske organizacije SDP-a u Zagrebu i član Glavnog odbora i Predsjedništva stranke. Objavom kandidature automatski je izbačen iz stranke. Prvi je put odabran za gradonačelnika grada Zagreba 2000. godine, nakon čega je za tu funkciju izabran još 4 puta.

4.2.2. Metode analize

Funkcije humora analizirat će se prema klasifikaciji Philips-Andersona (2007) koji je proveo najrecentnije istraživanje o humoru upravo u političkom diskursu analizirajući američke političare. Za razliku od drugih istraživanja koja ne nude strukturirani model za pristup humoru u retoričkom smislu, Phillips-Anderson nudi razrađenu teoriju strateške uporabe retoričkog humora u političkom diskursu s ciljem boljeg razumijevanja funkcija humora, njegove implementacije, identifikacije i analiziranja u okviru retoričkih istraživanja. Problem koji ističe po pitanju bavljenja humorom prvenstveno su poteškoće pri razlikovanju korištenja humora i situacije uvjeravanja, za što vjeruje da se može izbjeći klasifikacijom retoričkih strategija. Pristupajući toj problematici, najprije je potrebno razlikovati namjeren od nenamjernog čina korištenja humora, te procijeniti njegovu uspješnost odnosno neuspješnost. Osim toga, u obzir pri analiziranju treba uzeti tri faktora: povezanost humora s argumentom, prema kome (ili protiv) je humor usmjeren te publiku kojoj je namijenjen. Prema razini povezanosti humora i argumenta, razlikuje se humor koji je izravno povezan s temom govora te se tema zapravo izriče humorom, humor koji je djelomično povezan s temom govora i ostvaruje svoju retoričku funkciju neizravno, te humor koji nije ni u kakvoj vezi s temom govora, odnosno argumentom. Nadalje, humor je podijeljen u 3 kategorije: slučajan⁵ humor, humor i retorički humor. Prva kategorija (*risible humor*/učinak zabavljenosti) uključuje sve situacije koje izazivaju zabavljenost, neovisno o namjeri, pa uključuje (iako nije ograničen na to) situacije u kojima govornik nije namjeravao koristiti humor, ali publika je bila zabavljena (npr. netko se posklizne na bananu, govornik nešto pogrešno izgovori)⁶.

Druga kategorija je *humor*, čime se podrazumijeva govornikov lingvistički čin kojim se namjerno proizvodi stanje zabavljenosti publike. *Retorički humor* je govornikov lingvistički čin kojim namjerno želi proizvesti stanje zabavljenosti publike s ciljem mijenjanja njezinih stavova ili uvjerenja. Kod retoričkog humora važno je napomenuti da se pritom na stavove publike ne treba izravno utjecati primjerom humora, već je to čin kojim se publiku može učiniti i spremnijom za prihvaćanje neke teze ili promjene mišljenja. Dakle, djelovanje koje

⁵ U originalu označen terminom *risible*.

⁶ Pritom je dvojbeno to što odrednica tog pojma prema Phillips-Andersonu nije ograničena samo na slučajnosti koje nenamjerno izazovu smijeh, zbog čega nije jasno na koji se način razlikuje od druge kategorije koja je određena kao *humor*. Kao najširu kategoriju problematizirane kategorije humora autor navodi govor koji namjerno teži zabavljanju publike. Zbog nejasnog razlikovanja tih dviju kategorija u ovom će radu kategorija zabavljenosti biti sagledana kao slučaj nenamjernog izazivanja efekta zabavljenosti.

retorički humor ima može biti izravno i neizravno. Ako je humor sam po sebi argument, ili pak ako je izravno povezan s govornikovom središnjom tvrdnjom, tada je to slučaj izravnog uvjeravanja humorom. Za razliku od toga, ako je cilj korištenja humora pripremiti publiku za nadolazeći argument, kako bi bilo vjerojatnije da će publika taj argument prihvatiti, tad se radi o slučaju korištenja humora kojim se želi neizravno utjecati na promjenu stavova u publici.

Treću kategoriju humora – koja ima za cilj utjecati na stavove i uvjerenja publike – govornik koristi radi postizanja devet mogućih strateških ciljeva.

Model za obrazlaganje strateških funkcija retoričkog humora razlikuje tri široke kategorije koje podrazumijevaju dispozicijsku strategiju, tematsku strategiju i osobnu strategiju, pri čemu se svaka od njih dijeli u tri dodatne kategorije.

Dispozicijska strategija ili strategija stvaranja atmosfere podrazumijeva strateško korištenje humora radi utjecanja na osjećaje publike glede govornika i situacije. Upotrebom retoričkog humora koji koristi dispozicijsku strategiju teži tomu da publiku odobrovolji, odnosno dovede u stanje pripremljenosti za primanje željene poruke. Unutar te strategije retorički humor koristi se kako bi privukao pozornost publike, oraspoložio publiku da bude sklonija govornikovoј tezi, ili pak stvorio dojam povezanosti govornika i publike i dijeljenja zajedničkih vrijednosti i uvjerenja.

Kod tematske strategije humor se koristi kako bi se neki argument prikazao nebitnim te na taj način barem privremeno odbilo kritiku. Osim toga, na taj se način može pristupiti specifičnoј problematici i pomoći publici da se pripremi za temu i bolje je razumije, ili pak odvratiti pozornost publike s nepoželjne teme.

Korištenjem humora kao osobne strategije govornik želi zadržati ili stvoriti određenu percepciju javnosti o sebi ili o protivniku. Humor tu služi za demonstriranje mudrosti govornika uz pridobivanje poštovanja publike, branjenje od kritika ili za napadanje protivnika uz istovremeno zadržavanje poštovanja publike. Osobne strategije razlikuju se od dispozicijskih jer teže izravnom uvjeravanju publike za vrijeme izricanja poruke, za razliku od dispozicijski kojima se stvaraju uvjeti za izricanje argumenta u budućnosti. Nadalje, osobne strategije razlikuju se i od tematskih jer se usredotočuju na probleme koji se tiču govornika, umjesto na vanjske probleme.

4. 3. Rezultati i rasprava

4.3.1. Analiza humora Stjepana Mesića

Na temelju provedene analize zaključeno je da je Mesić sklon korištenju humora u osobnoj strategiji, pri čemu humor može imati funkciju demonstriranja vlastite mudrosti u nošenju s nekom situacijom, obrane od kritike ili napadanja protivnika.

Primjer demonstriranja vlastite mudrosti korištenjem humora možemo vidjeti na slučaju spora sa Slovenijom 2006. godine oko reguliranja granice na rijeci Muri, pri čemu je svaka strana trebala regulirati svoju stranu. O načinu na koji je riješio tu situaciju Mesić kasnije govori prilikom gostovanja na jednoj retoričkoj konferenciji⁷.

Trebalo je regulirati jednu rijeku graničnu i trebala je slovenska strana svoju stranu, a mi svoju stranu jer je bila opasnost od poplava. Pa da to riješimo, a to nije neki veliki posao. Naša poduzeća su trebala s naše strane, a slovenska s njihove. Do nikakvog dogovora nije došlo, mi smo uredili svoju obalu. I onda su oni izveli specijalce. I ja sam rekao, slušaj, ako se to još jednom dogodi, ja ću izvesti vatrogasce (smijeh) i onda su se oni ljutili. I onda sam ja rekao, pa ne mislite da ću izvesti profesionalce, pa dobrovoljno vatrogasno društvo.⁸ (smijeh)

Upotreba humora u takvim kriznim situacijama samom svojom neočekivanošću izaziva smijeh – što je i u skladu s jednom od teorija humora prema kojoj je smiješno ono što je neočekivano – te funkcionira kao osobna strateška upotreba retoričkog humora kojom se demonstrira mudrost i oštroumnost govornika te istovremeno ismijava protivnika uz zadržavanje vlastitog dostojanstva. Ipak, kao što je već utvrđeno, bit humora neuhvatljiva je i ne očituje se samo u oštroumnosti i spretnosti pri iznalaženju šala, nego i u tome što *neki imaju osobitu draž u držanju, izrazu lica, tako da njihove riječi u ustima drugih ne bi izgledale duhovite* (Kvintilijan, 1985:199), odnosno *šala se treba izreći ozbiljno, ali tako da publika pritom prepozna pretvaranje* (Campbell, prema Phillips-Anderson, 2007:27).

Još jedan slučaj korištenja humora s funkcijom demonstriranja vlastite mudrosti Mesić je pokazao u situaciji s očekivano nesklonom mu publikom za vrijeme gostovanja na

⁷ 1. međunarodna konferencija o retorici na kojoj je Mesić gostovao i u razgovoru s PR stručnjakom Krešimirom Macanom komentirao svoje govorničko i medijsko iskustvo

⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=LB3GLTes7NU> (objavljeno 20.3.2010.)

beogradskoj radiostanici 1991. godine, prilikom čega je policija ogradila prostor metalnim ogradama, s dodatnom policijskom zaštitom u slučaju napada na njega:

Sad publika se javlja. Kaže „gospodine Mesiću, mi smo čuli, ja sam čula, da dok ste bili u zatvoru u Staroj Gradiški da ste u svoju bradu utetovisali U. Ja kažem: „Po glasu bih ja rekao da ste vi djevojka, više priliči da vam kažem gospodična nego gospođa“ – jer po glasu kao mladenački djeluje – „ja kažem evo vidite ovako, nema nikakvog U. A ona kaže: „A na grudima?“ A ja kažem: „A na grudima morate sami provjeriti.“ (smijeh). A izađem van, tobože mene će policija sada čuvati. Svi pljesak, ti koji su me tobože trebali napasti.”⁹

Ovo je slučaj vrlo uspješnog korištenja humora kao retoričke strategije s ciljem demonstriranja mudrosti radi izazivanja divljenja publike, pri čemu je humor djelomično povezan s argumentom (sam po sebi nije argument), ali se izvrsno nadovezuje na prethodnu mu tvrdnju, čime čitav iskaz dobiva na efektivnosti i snazi te pozitivno utječe na atmosferu u kojoj se tvrdnja izriče. Za razliku od humora koji je izravno povezan s temom i sam po sebi funkcionira kao argument te se tako svrstava u tematsku ili osobnu strategiju, neizravna povezanost humora s tvrdnjom obično ulazi u dispozicijsku strategiju upotrebe humora. U uvjetima u kojima Mesić ponovno prepričava tu zgodu (javni razgovor na konferenciji) publika dobro reagira na njegove izjave. Osim publike koja je tamo fizički prisutna, nastup se snima kamerom pa omogućuje komunikaciju s većim brojem ljudi. Nakon dispozicijske strategije humora publika je oraspoložena i sklonija prihvaćanju onoga što govornik ima za reći, što je posebno korisno u situacijama kod kojih je publika nesklona govorniku, ali svakako je korisna i u slučaju masovnih medija, iako je u takvim situacijama teže plasirati humor na pravi način jer nema izravnog kontakta s publikom.

Na upit PR stručnjaka Krešimira Macana o primjerenosti korištenja humora Mesić izriče stav o poželjnosti korištenja humora, govoreći kako *ima onih stvari kada moraš donositi odluke, kada nema šale, ali u jednom ležernom razgovoru uvijek si možeš dozvoliti da se malo relaksira situacija, ali da opet kažeš ozbiljnu stvar.*¹⁰ (Mesić). Time zapravo ističe dispozicijsku funkciju korištenja humora, kojim se pozitivno utječe na atmosferu i ugodnije odnose govornika i publike, ali također i ono što je još Ciceron tvrdio - kako se *smijehom*

⁹https://www.youtube.com/watch?v=aSIJ6WJUaXk&index=46&list=PL_N7ffALW3dLmF6SPhK9Ie5tWqCSm2gZp (objavljeno 20.3.2010)

¹⁰<https://www.youtube.com/watch?v=LB3GLTes7NU> (objavljeno 20.3.2010.)

smanjuje napetost i ublažavaju tenzije što se može iskoristiti za rješavanje složenih situacija koje ne mogu biti lako razriješene logičnim argumentima.

Nakon prethodno spomenutog događaja, da bi podupro svoju tvrdnju da je od običnih ljudi uvijek bio dobro prihvaćen i da nije imao ni sa kim problema, spominje jednu kriznu situaciju u Beogradu za vrijeme promjena na društveno-političkom planu početkom 90-ih:

Gledajte, mi idemo Beogradom, ta moja štićena kolona, i zaustavi nas semafor. Na semaforu dolazi čovjek, zaustavi neku staru Zastavu, spušta prozor i hvata meni bravu. Onako, vidi se čovjek jedno 60, 70 godina, malo postariji, ne ovako mlad kao ja (smijeh) i hvata bravu. U tom momentu onaj iz osiguranja – ja sam imao pol osiguranja iz Zagreba, pola iz Beograda – jedan iz beogradskog osiguranja, neki Gavro, taj je bio prvak Jugoslavije u pištolju, on je kao pantera izletio i čovjeku postavi pištolj na sljepoočnicu, „Šta tražiš?“, a ovaj „Tražim ulicu vojvode Mišića.“¹¹ (smijeh)

U razgovornoj situaciji u kojoj Mesić pripovijeda spomenutu priču¹² ova priča ujedno ima i dispozicijsku funkciju da oraspoloži publiku i potakne na njezino bolje povezivanje s govornikom i bolje prihvaćanje onoga što ima za reći. Humor se temelji na neočekivano obratu do kojeg dolazi na kraju.

Osim korištenja humora radi demonstriranja mudrosti, sljedeća funkcija s kojom Mesić koristi humor, a prema Phillips-Andersonovoj se također ubraja u osobnu strategiju je obrana od kritike.

Upitan za slučaj kad se prilikom intervju s RTL-ovom novinarkom ustao uz komentar da mu je *dosta tog sranja*, čime je izazvao polemike o (ne)primjerenosti ponašanja jednog političara i predsjednika, Mesić naknadno (u razgovoru s Krešimirom Macanom na spomenutoj retoričkoj konferenciji) objašnjava svoju reakciju:

Kad mi tri puta za redom postavlja jedno te isto pitanje, ja skidam mikrofonsku i kažem za mene je ovaj intervju završio, možete koristiti ovo o čemu smo razgovarali, ali ovaj intervju je za mene završio. Kad sam skinuo mikrofonsku, dakle intervju više nema. Novinarka za mnom više

¹¹https://www.youtube.com/watch?v=aSIJ6WJUaXk&index=46&list=PL_N7ffALW3dLmF6SPhK9Ie5tWqCSm2gZp (objavljeno 20.3.2010)

¹²U razgovoru s Krešimirom Macanom na retoričkoj konferenciji.

pa dajte, pa ovo, pa ono, pa vamo tamo, (...) i ona ponovno inzistira da se ja vratim i ja kažem: „ma znate, dosta mi je tog sranja“, ne računajući da ona to snima (smijeh), jasno. I sad mi je žao da je to tako ispalo, ali... A i nije baš previše.¹³ (smijeh)

Obrana od kritike humorom ovdje se ostvaruje time što Mesić pojašnjava kontekst situacije u kojoj dolazi do njegove neprimjerene reakcije, ali objašnjenje koje daje svejedno ne opravdava njegov čin. Ono što pritom izaziva smijeh je njegovo priznanje toga što je učinio, odnosno propusta koji je učinio, pri čemu propust nije sporna izjava nego to što je zaboravio da ga se snima. Takav neočekivan obrat izaziva smijeh, publika se s njim poistovjećuje (što ulazi i u dispozicijsku strategiju identifikacije publike i govornika), a on se obranio od potencijalne kritike ili osude zadržavši blagonaklonost publike.

Sličan slučaj ponovljen je na Macanovo pitanje o gostovanju u emisiji *Nedjeljom u 2* gdje je izjavio *seronje se ne ljute kad im kažete da su seronje*, na što je Mesić ponovno izazvao smijeh odgovorom: *pa kako bi se ljutili ako su seronje*¹⁴. Njegov odgovor argumentacijska je pogreška cirkularne argumentacije *petitio principii* pri kojoj se tvrdnja samom sobom objašnjava, a u ovom slučaju izazvala je smijeh i uspješnu obranu od kritike. Nadalje, pri izgovaranju toga, Mesić je ozbiljno prikazao situaciju, ali tako da je pritom sasvim jasno njegovo pretvaranje, što opet izaziva smijeh u publici, nakon čega se ne obraća previše pažnje tomu što time postupak nije zaista opravdao, te je sam humor poslužio kao argument .

Osim pozitivnih reakcija, sklonost za korištenjem humora u političkom javnom diskursu u nekim slučajevima donijela je Mesiću negativni publicitet. Takav je slučaj s intervjuom koji je Mesić dao 7. veljače 2000. godine, nedugo nakon Tuđmanove smrti, za francuski list *Le Monde*, prilikom čega je ispričao vic o Tuđmanu i Miloševiću:

Znate li koja je razlika između Tuđmana i Miloševića? Jedan je pod zemljom, a drugi ne može više napustiti svoju zemlju.

Tu su izjavu prenijeli hrvatski mediji, a nakon toga protiv njega podnesena je i kaznena prijava.

U izjavi za javnost od 11. veljače, Mesić je potvrdio da je te riječi stvarno izjavio za *Le Monde*, pojašnjavajući da je riječ o vicu - *vic je vic, a ozbiljan i odgovoran odnos prema poslu nešto je drugo*, izjavio je tada Mesić.

¹³ <https://www.youtube.com/watch?v=LB3GLTes7NU> (objavljeno 20.3.2010.)

¹⁴ Isto.

Na temelju danih okolnosti može se zaključiti da je taj vic ispričan s ciljem postizanja bolje atmosfere za vrijeme intervjua, nevezano uz temu razgovora, no zbog neprikladnosti teme taj pokušaj humora završio je negativno narušivši ugled govornika.

Istu situaciju kasnije u razgovoru s Macanom Mesić komentira kao podvalu medija:

To je jedna podvala. Ja sam razgovarao s jednim francuskim novinarom i završimo intervju, sklopimo knjigu. Možete vi meni reći koji je vic sada aktualan u Hrvatskoj? A ja kažem, nemojte me pitati za viceve, ja ne pričam viceve. Ali dobro, makar znate koji se vic priča. Na njegovo inzistiranje – jasno da to više nema veze više s intervjuom – Tuđman je umro, a Milošević ne smije iz zemlje, reko jedan je u zemlji, a jedan ne smije iz zemlje. I to idiotu kažem (smijeh). Njemu kažem što se priča, jedan vic koji nije pristojno ispričati javno. I žao mi je što je do toga došlo više.¹⁵

Optužujući novinara u ovom objašnjenju i nazivajući ga idiotom, što u publici izaziva smijeh, Mesić koristi osobnu strategiju humora za obranu od kritike, nastojeći na taj način umanjiti dojam vlastite odgovornosti. Govorenjem ovakvih priča u snimanom intervjuu pred publikom, povodom konferencije o govorničkim vještinama, Mesićev nastup ima nekoliko dimenzija: time demonstrira svoje dobre izvođačke sposobnosti, opravdava svoje postupke, pokazuje se kao jednostavna i opuštena osoba koja nema što skrivati, te smijući se zajedno s publikom vlastitim dogodovštinama i snalažljivosti uspostavlja s njom odnos zajedništva i identifikacije.

Na temelju analiziranih primjera korištenja humora u politici kod Stjepana Mesića može se zaključiti kako bivši predsjednik Mesić u javnosti često koristi humor u dispozicijskoj i osobnoj strategiji. To se slaže i s njegovom pozicijom predsjednika koji kao javna osoba često biva u medijima, prati javna događanja i predstavlja državu u međudržavnim odnosima. Prema navedenim primjerima moglo bi se zaključiti da je funkcija podizanja raspoloženja u publici najčešća. No, treba imati na umu da je takva podjela samo uvjetna te da su sve tri stavke u dispozicijskoj strategiji – pridobivanje pažnje, podizanje raspoloženja publike i poistovjećivanje s publikom – međusobno povezane te da ih je u nekim slučajevima teško jasno međusobno odijeliti. Od osobne strategije u kojoj se ovdje humor koristio najčešće je demonstriranje mudrosti govornika humorom uz zadržavanje poštovanja publike, što je strategija kakva pristaje funkciji predsjednika. Osim te funkcije, često koristi humor radi

¹⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=c8aIKp-uJ5c> (objavljeno 20.3.2010.)

branjenja od kritike. U nekim situacijama održavanje prave mjere humora i uvažavanje okolnosti prekršeni su (vic o Tuđmanu u francuskim novinama) i humor nije naišao na dobru recepciju. Neovisno o tome iz kojeg je razloga došlo do te situacije, je li bilo isprovocirano i izvučeno iz konteksta, kako je Mesić pokušao objasniti, to svjedoči koliko humor može imati negativne posljedice na etos govornika u javnosti. Takvi propusti u primjerenosti lakše se zaboravljaju u slučaju dobro izgrađenog etosa govornika, što jest slučaj kod Stjepana Mesića jer je i nakon obavljanja svoje predsjedničke funkcije ostao medijski prisutan. Humor je u njegovom slučaju korišten u izgradnji njegova političkog imidža, a prema nekim istraživanjima¹⁶ slovi za najpopularnijeg političara zahvaljujući svojem humoru. Za vrijeme njegova dva predsjednička mandata, popularnost Stjepana Mesića porasla je vjerojatno zahvaljujući njegovom smislu za humor, zbog čega je često bio i medijski eksponiran.

4.3.2. Analiza humora Zorana Milanovića

Analiza humora aktualnog predsjednika hrvatske Vlade pokazala je da se Zoran Milanović u svojim govorima humorom služi kako bi se obranio od kritike i napao protivnika (osobna strategija humora). U ovoj analizi primijećeno je da do takvih slučajeva često dolazi u komunikaciji predsjednika Vlade i opozicijske stranke Hrvatske demokratske zajednice (HDZ).

Jedan od takvih primjera odgovor je premijera Milanovića na pitanje opozicijskog zastupnika Gordana Jandrokovića na saborskoj sjednici, kojim se odgovara na pitanje zašto nije čestitao novoproglašenoj predsjednici republike Kolindi Grabar Kitarović:

Ajajajaja. Šta vam ovo treba, kampanja je gotova. (smijeh) Ali ako ostanete bez saborskog mandata, možete doći za mog PR-a u SDP jer ovo što ste ponovili je tako. Jako dobro znate kakav ja odgoj imam. Znate moje roditelje, znam i ja vaše. Nije to stav kućnog odgoja nego garda. Odnosa prema istini i tako i želim da se hrvatska djeca ponašaju. Kampanja je gotova, predsjednicu prihvaćamo. Radit ćemo u okviru zakonskih ovlasti: vlada 99 posto, predsjednica ono malo što ima. A ja je mogu pozvati da u intervjuima stranom tisku ne

¹⁶ <http://arhiva.nacional.hr/clanak/10805/stjepan-mesic-i-dalje-najpopularniji-politicar>

*omalovažava svoju zemlju jer to nitko dosad nije radio od predsjednika. Medeni mjesec brzo prođe, neka pazi što govori, nemojte uzdisati, hoću reći neka bude oprezna, nitko joj ne prijete. Dosad sam govorio samo o stranci, vrlo malo o Kolindi, rekao sam joj već da je izabrala loše društvo. A vama nudim posao, trebat će vam*¹⁷.

Iako se ovakvim odgovorom izaziva smijeh, vjerojatno zbog infantilne reakcije glasnog jaukanja neočekivanog i neuobičajenog u saborskoj komunikaciji, ovo je prvenstveno primjer iskazivanja superiornosti i – u Phillips-Andersonovoj terminologiji – obrane od kritike u osobnoj strategiji uz napadanje protivnika (ironično nuđenje radnog mjesta za bavljenje javnim odnosima ministru). Do koje je mjere ovaj odgovor osoban svjedoči i prvotno skretanje s teme (*znate moje roditelje, znam i ja vaše*) koje nema nikakve veze s postavljenim pitanjem niti je tomu mjesto u političkoj raspravi. Humor je ovdje poslužio za provođenje *ad hominem* argumenta, koji može biti shvaćen i kao *ad baculum* zbog odnosa snaga među njima (vladajući odgovara na kritiku opozicije) i završnim riječima (*a vama nudim posao, trebat će vam*).

Primjer osobne strategije nalazimo i kod sljedećeg primjera saborske komunikacije, gdje Milanović kroz smijeh odgovara na pitanje¹⁸ zastupnika Borića iz Hrvatske demokratske zajednice:

Ispričavam se što sam se kidao od smijeha dok ste govorili. Postoji točka u kojoj demagogija prelazi u skeč. (smijeh) Dakle ovo je skeč dostojan najboljih produkcija BBC-a. Pa vas pitam jel ovo skeč ili stvarno mislite to što ste rekli? Jer ste pripadnik Kluba HDZ-a. Dakle vi

¹⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=R7tTMtZqFmU> (objavljeno 21.1.2015.)

¹⁸ *Nakon dvije godine vašeg mandata jasno je, nakon prijedloga proračuna, da ste i kao premijer i kao Vlada, odustali od našeg financijskog suvereniteta. Naše financije dajete u ruke europskih birokrata. Nažalost, to je istina, činjenica, bez imalo otpora pristajete na tu proceduru prekomjernog deficita, ne želite preuzeti na sebe odgovornost za hrvatske građane, jednostavno ih izručuje u ruke europskim birokratima. Jednostavno da čovjek ne povjeruje. Sa toliko malo otpora već u prvoj godini članstva u europskoj uniji. To se dosad još nije desilo ni u jednoj članici EU. Da ne govorim o nepravdom odnosu prema gospodarstvu. Turizmu podižete PDV na 13 posto, činite ga dugoročno nekonkurentnim radi 300 milijona kuna dok jednoj drugoj industriji kao što su telekomunikacije koja ima ukupne prihode 15tak milijardi kuna puštate velike profite i dobiti. Jasno je da će i sa ovakvim proračunom hrv. građani u sljedećoj godini živjeti teže i imat će manje 3 godinu za redom. To je u totalnoj suprotnosti onome što ste im obećali 2011. godine. Čista prevara.*

*govorite o otporu Europskoj komisiji u proceduri prekomjernog deficita. Oprostite, iz kojeg vi lajeta dolazite? Moram Vas to pitati! Mislim, otpori? I to u prvoj godini? Kakav otpor, oružani otpor? (smijeh) Europskoj komisiji, to ste rekli, i to ne jednom. Vi zaista vjerujete u to, dakle da je sramota da Hrvatska u prvoj godini članstva ne pruža otpor Europskoj komisiji – da potkrijepim to dodatno – da smo se predali u ruke europskih birokrata? Koga, janjičara (smijeh) Gledajte, ispričavam se, ali to je jako smiješno! To je duhovito stvarno! Dakle ovo je točka u kojoj je u Hrvatskom saboru – a nije to svaki tjedan i svaki mjesec – najplića demagogija prešla u skeč. Ovo je duhovito bilo.*¹⁹

Tvrđnje koje je njegov protivnik izrekao ironizirane su i podvrgnute ismijavanju, pri čemu ih prikazuje beznačajnima te shodno tomu nepotrebnim za odgovaranjem, prema čemu bi se ovakav humor mogao svrstati i u tematsku strategiju prikazivanja protivnikovih tvrdnji nevažnim, no čitavo je pobijanje protivnikovih argumenata temeljeno na napadanju protivnika i protivnikovih problema više nego što se bavilo vanjskim problemom neovisno o protivniku, zbog čega se takav humor ipak zadržava samo na osobnoj strategiji.

Ovakvo odgovaranje na postavljeno pitanje primjer je rječničke definicije *ironije*, prema čemu je ironija *podrugljivo stajalište, način izražavanja karakterističan po duhovitoj suprotnosti između prividno pozitivnog izraza i stvarno negativnog stajališta koje se tako prikriva (npr. izražavanje u superlativu o nečemu što se smatra ništavnim)*²⁰. Neki dijelovi izazivaju i smijeh prisutnih (*oružani otpor, janjičara*), a sveukupni se protivnikov iskaz prikazuje apsurdnim, posljedica čega je formiranje poruke da je na isti nepotrebno ozbiljno odgovoriti, ili ga ozbiljno shvatiti. Takav postupak u retorici smatra se argumentacijskom pogreškom *ad absurdum* pri kojoj protivnik biva ismijan s ciljem pobijanja njegova argumenta i odvrćanja pozornosti publike s neke druge teme te branjenje od kritike napadanjem govornika i usmjeravanjem pažnje na probleme govornika umjesto na vanjske probleme (osobna strategija korištenja humora). Izravan *ad hominem* u ovom primjeru proizlazi iz komentara kako je tu *najplića demagogija prešla u skeč*, čime vrijeđa protivniku izjavu nazivajući je *plitkom demagogijom*, gdje - osim što ga sugestivno naziva *demagogom* odnosno onim *koji lažnim obećanjima i sijanjem iluzija stječe povjerenje širokih slojeva i*

¹⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=0yceZGs1ZlQ&list=PLAXs3QSGUwjqeque2eF7wcOTEJkMFhWY-&index=8> (objavljeno 27.11.2013.)

²⁰ Definicija ironije. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=27853>

*upravlja njihovim ponašanjem*²¹, taj negativni smisao pojačava atributom *plitki*, a čitav protivnikov govor naziva skečom odnosno *kračom dramskom igrom najčešće u jednom činu, s komičnim situacijama i izvanjskim scenskim efektima*.²²

Odgovarati humorom i na taj način ironizirati, pa i diskreditirati sugovornika čest je eristički trik. Nitko više ne pamti pitanje, komentar ili kritiku upućenu šaljivom političaru. Pamti se štos koji je izazvao smijeh. (Kišiček, Stanković; 2014:11)

Karakteristično Milanovićevo korištenje ironije prevladava pri odgovaranju na napad protivnika ili komentiranju pojedine situacije. U sljedećem primjeru ironičan humor ima dispozicijsku funkciju pozitivnog utjecanja na raspoloženje prisutnih u Saboru nakon pada elektroničkog sustava:

*Kao što vidite, pao je ovaj sustav. Ako sada pokrenemo javnu nabavu, za jedno pet godina ćemo odabrati dobavljača, ali snaći ćemo se u međuvremenu.*²³

Kod Milanovića je čest element koji prožima humor upravo *ad hominem* – napad na osobu protivnika – kojim se on prvenstveno brani od kritika, demonstrira vlastitu mudrost, te napada protivnika, iako uz ne odveć uspješno zadržavanje poštovanja publike. S obzirom na kontekst čestih takvih slučajeva gdje do korištenja humora dolazi usred saborskih raspravljanja, riječ je o publici miješanih stavova koja u svakom trenutku sadržava one sklone i neprijateljski raspložene prema govorniku, odnosno stranci i interesima koje zastupa.

4.3.2.1. Humor na vlastiti račun

Premijer Milanović ponekad koristi humor na vlastiti račun. Iako se korištenje humora na vlastiti račun smatra opasnom tehnikom koja može narušiti govornikov autoritet, odnosno *etos*, ta se tehnika preporuča kad je u pitanju isticanje skromnosti i davanje do znanja da je

²¹ Hrvatski jezični portal

²² Isto.

²³ <http://www.vecernji.hr/hrvatska/ako-sada-pokrenemo-javnu-nabavu-za-jedno-5-godina-odabrat-cemo-dobavljacka-923795>

govornik u stanju priznati svoje pogreške. S obzirom na često ironiziranje i napadanje drugih, u Milanovićevu slučaju humor na vlastiti račun može pozitivno djelovati na njegov *etos*.

Situaciju u kojoj je pred novinarima pao s oklopnog vozila prokomentirao je našalivši se na vlastiti račun, čime se unaprijed obranio od kritika.

*To je život, čovjek pada i podiže se. Pravio sam se važan, no ne osjećam nikakve posljedice, rekao je novinarki Dnevnika Nove TV²⁴, a onda se na isti događaj duhovito referirao drugom prilikom, kad su ga za vrijeme prisustvovanja vatrogasnoj vježbi pozvali da dođe razgledati vatrogasnu opremu i uđe u jedan od *air tractora*, na čemu se zahvalio i odbio zbog njegove *sklonosti iskakanju*, šaleći se tako na račun ranijeg pada s tenka.*

Bezopasni je primjer korištenja humora na vlastiti račun ostvaren i prilikom započinjanja građevinskih radova na tvornici, čemu je Zoran Milanović kao premijer također prisustvovao. Započinjući govor povodom gradnje tvornica, stavio je kacigu na glavu našalivši se kako je konačno našao kacigu veću od svoje glave.²⁵ Riječ je o standardnoj preporuci započinjanja govora humorom, što inače nije čest slučaj kod Zorana Milanovića, međutim ovdje je takav način započinjanja primjeren jer pridobiva blagonaklonost publike, time se premijer povezuje s prisutnima te, iako se radi o humoru na vlastiti račun, riječ je o bezopasnoj samokritici koja ne narušava njegove profesionalne sposobnosti niti ugled s obzirom na njegov položaj. Štetno korištenje humora na vlastiti račun ono je koje propituje sposobnosti te može narušiti ekstrinzični²⁶ *etos* što je bio slučaj kod Milanovićeva govora na svečanoj sjednici fakultetskog vijeća povodom 94. obljetnice Fakulteta strojarstva i brodogradnje Sveučilišta u Zagrebu. Tom prigodom Milanović se prisjetioavnog susreta s tadašnjim dekanom od čega je prošlo puno vremena – *vi ste postali dekan, ja sam propao u diplomaciji, vidjet ćemo što će biti u*

²⁴ <http://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/milanovic-silazio-s-oklopnog-vozila-pa-pao---277156.html> (objavljeno 5.3.2013)

²⁶ U sklopu ovog rada korisno je uzeti u obzir dvije vrste *etosa* kako ih dijele Fahnestock i Secor (2004): *ekstrinzičan* i *intrinzičan*, pri čemu ekstrinzičan *etos* podrazumijeva kompetenciju govornika koju je stekao iskustvom, vještinama i obrazovanjem, a što se potvrđuje diplomom, certifikatom i stručnosti u pojedinom području. Drugim riječima, to je ono što se o govorniku unaprijed zna i što se može provjeriti i ovjeriti. Za razliku od ekstrinzičnog, intrinzični *etos* gradi se govorničkim sposobnostima i dojmom koji govornik/političar ostavlja na druge. Intrinzični *etos* podložan je promjenama i njegovo narušavanje može negativno utjecati na ekstrinzičan *etos* i dovesti do preispitivanja govornikovih sposobnosti.

politici.²⁷ Kao što je već bilo spomenuto, korištenjem humora na vlastiti račun govornik izražava vlastitu skromnost i daje do znanja da se ne uzima preozbiljno te da je u stanju priznati vlastite pogreške, no s druge strane, na taj se način mogu umanjiti kompetencije govornika te, shodno tome, narušiti njegov *etos*, odnosno kredibilitet i autoritet.

Na temelju provedene analize može se zaključiti kako je na saborskim sjednicama Zoran Milanović sklon korištenju humora kao osobne strategije za obranu od kritika i napadanja protivnika. To je u skladu s njegovim učestalim korištenjem *ad hominem*, *ad baculum*, *ad absurdum*, argumentacijskih postupaka (pogrešaka) karakterističnih za politički diskurs. Humor se često ostvaruje ironijom, odnosno ironičnim iskazima. Podsjetimo, postoji dokazana povezanost između ironijskog govornog iskaza kojim se netko ili nešto zadirkuje i percepcije istog kao humorističnog, na što je ukazala Gibbsova analiza (Gibbs, 2000, prema Werkmann, 2011; Fajdić, 2013). Iako ironični izrazi kritiziraju, također se smatraju jednim od oblika strategija uljudnosti koja uključuje neizravnu kritiku koja omogućuje ograđivanje govornika od odgovornosti (Brown, Levinson, 1978; prema Werkmann, 2011). Takvo se objašnjenje nadovezuje na spomenut način korištenje humora, odnosno prema tome se može pretpostaviti da ironija u političkom diskursu otvara mogućnosti za kritiku uz zadržavanje govornikova *etosa* i poštovanja publike.

Nadalje, Milanovićev humor u dispozicijskoj strategiji u skladu je s korištenjem humora kako ga propisuju priručnici za javne nastupe – radi stvaranja ugodne atmosfere i stjecanja naklonosti publike, što podrazumijeva sve tri Phillips-Andersonove funkcije te strategije (privlačenje pozornosti publike, stvaranje ugodne atmosfere i identifikacija s publikom). Te funkcije ostvaruje i humorom na vlastiti račun, što je u politici bezopasna strategija ukoliko pritom ne narušava govornikov *etos*, što kod Milanovića nije uvijek tako.

²⁷<https://www.youtube.com/watch?v=Ixqw08hQ7RI&index=84&list=PLAXs3QSgUwjgeque2eF7wcOTEJkMFhWY-> (8.11.2013.)

4.3.3. Analiza Humora Nenada Stazića

U korištenju humora kod Nenada Stazića primijećeno je manje variranje s obzirom na funkciju u odnosu na ostale analizirane političare. Tako kod Nenada Stazića, aktualnog potpredsjednika Vlade, prevladava humor u osobnoj strategiji napadanja protivnika.

Kao i kod prethodno analiziranog političara, i ovdje je ironija prisutna kao konstitutivno sredstvo humora s ciljem napadanja protivnika. U saborskoj raspravi o Zakonu o umjetnoj oplodnji Stazić kritizira aktualnog ministra zdravstva Darka Milinovića, pripadnika Hrvatske demokratske zajednice:

Obrazlažući zakon, ministar kaže: Pogrešno je tvrditi da je postojeći zakon loš. Zakon je dobar i zato ga mijenjamo.“ Logika se uči u 3. razredu gimnazije i kad bi s ovakvim silogizmom ministar Milinović došao pred nastavnika logike u 3. razredu gimnazije, on bi dobio nedovoljnu ocjenu i ne bi je ispravio sve dok se ne bi naučio logično umovati. Zakon je loš pa ga se mijenja zato što je loš.”²⁸

Sličnu situaciju vidimo i na sljedećem primjeru, gdje Stazić komentira istup saborskog zastupnika Borisa Kunsta, također pripadnika Hrvatske demokratske zajednice:

Umjesto da se raspravi o tome kako tim ljudima pomoći, on govori o Račanovoj Vladi. K`o da je sad s Marsa doletio. Pa se još nije snašao ni aklimatizirao. Jer, slušajte, mi možemo šutjeti i možemo odgovarati na takove Kunstove intervencije²⁹.

Osim takvim povremenim primjedbama kod kojih se ironičnim humorom komentira postupke političkih protivnika, Stazić je humor koristio i kao konstitutivni element pri izvođenju svojih saborskih govora, pri čemu je humor izravno vezan uz tezu koju govornik zastupa, odnosno humor jest argument. U tim govorima prevladava ironija kojom se stvara duhovit učinak kojem nije cilj samo nasmejati publiku, nego je humor koji se javlja primjeren i smislen s obzirom na temu, te se njime dodatno naglašava središnju tezu koja se govorom ističe. Nadalje, s primjedbom *mi možemo šutjeti i možemo odgovarati na takve Kunstove intervencije* otvara i problematiku političke aktivnosti i potrebu za participacijom u istoj, što se nadovezuje na prethodni komentar. Na taj način humor koji je toj izjavi prethodio u

²⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=bc3t9kIIVtY> (objavljeno 10.10.2011)

²⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=c20-dbKDkZ8> (objavljeno 18.3.2009.)

funkciji je tematske strategije uvođenja u problematiku političke pasivnosti u odnosu na nelogičnosti, kao i obrane od kritike u osobnoj strategiji. Ipak, ne može se reći da je to potpuno ostvarenje tematske strategije jer se takav komentar dalje ne razrađuje u tom smjeru, nego se nastavlja zadržavati na djelovanju spomenutog govornikovog protivnika.

Suptilniji primjer napadanja protivnika primjer je govora koji je Stazić uputio ministrici i potpredsjednici Jadranki Kosor na aktualnom satu u Saboru, postavivši joj pitanje o aferama HDZ-ovih lokalnih dužnosnika 2009. godine³⁰

*Približavaju se lokalni izbori. Prve predizborne aktivnosti HDZ-a su u punom jeku. Najprije treba prikupiti novac. Za to je očito bio zadužen bivši saborski zastupnik, a sada šef HDZ-a u Petrinji, Željko Nenadić i još četvorica čelnika HDZ-a. Ali, nije im baš sve išlo po planu pa je Državno odvjetništvo podiglo optužnicu protiv njih. Ukrali su sto dvadeset i jednu tisuću i sto pet kuna. Ali ne miruje ni obično članstvo – oni na terenu provode kampanju. Tako recimo karlovačka mladež HDZ-a: nakon što su porazbijali kafiće i napjevali se ustaških pjesama, počeli su prikupljati novac na falsificiranim potvrdama Centra za socijalnu skrb. Onda, samozvani šaman Luka Hodak i HDZ-ov načelnik općine Saborsko, on drogira svoje prijatelje bunikom. (smijeh) Onda vaš član Zvonko Šalov, inače vijećnik u Lošinj, on je istukao lovočuvara koji ga je uhvatio u krivolovu, zamislite (smijeh). Pa onda Dražen Peraković, HDZ-ov načelnik Barilovića, taj se zabio autom u električni stup i cijelo mjesto ostavio bez struje (smijeh). Na kraju, vaš član, zastupnik Mario Zubović, taj je najprije nepropisno parkirao, a onda i fizički napao djelatnika Zagreb-parkinga koji je došao obaviti svoj posao i ukloniti nepropisno parkirano vozilo. Gospođo Kosor, možete li Vi nama reći koje još daljnje aktivnosti vi planirate u kampanji, (smijeh) i u kojim gradovima, tako da bi se građani mogli na vrijeme skloniti?*³⁰

Ako je suditi prema izravnim reakcijama smijehom na humor, onda je ovaj govor najuspješnije ostvario svoju funkciju napadanja protivnika jer je izazvao smijeh svih prisutnih u Saboru, uključujući i one protiv kojih je bio usmjeren, a to su premijer Sanader i potpredsjednica Jadranka Kosor.

³⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=MVM3Uq0thtI> (objavljeno 30.1.2009.)

S obzirom na to, humor je ovdje ostvario i funkciju podizanja raspoloženja publike, što je u političkom diskurzu s obzirom na publiku koju čine i govorniku neskloni članovi teško izvedivo. Pritom se treba prisjetiti da sama reakcija smijeha nije indikator promjene stavova slušatelja, ali svakako tezu čini pamtljivom i zadržava pozornost publike, što je ovdje također bitno jer se spominju slučajevi otprije poznati publici pa bi njihovim pukim ponavljanjem ovaj govor imao drugačiji prijem u publici i javnosti. Dakle, može se reći da u ovom govoru humor ima temeljnu funkciju napadanja protivnika (osobna strategija usmjerena protiv vladajuće stranke Hrvatske demokratske zajednice), a osim toga humor funkcionira i u dispozicijskoj strategiji zadržavanja pažnje publike i podizanja raspoloženja.

Humor je zastupljen kroz čitav govor ravnomjerno, primjereno, u skladu sa kontekstom i situacijama. Da podsjetimo, radi se o pitanju zastupnika za vrijeme aktualnog sata o djelovanju aktualne Vlade ministrima, u ovom slučaju potpredsjednici Vlade. Ovim se govorom izražava jasna kritika Vlade, ali uz uvažavanje okolnosti i održavanje prave mjere, što govornika razlikuje od lakrdijaša, kako je to Ciceron isticao, te – što je u ovom kontekstu još važnije – uz korištenje šale s razlogom, *ne da bismo se pričinili duhovitima, nego da polučimo neku korist* (Ciceron, 2002:192). Korištenje humora s nekim ciljem, a koji nije tek zabaviti prisutne, temeljna je pretpostavka retoričkog humora, kako ga definira Phillips-Anderson u svojoj klasifikaciji, prema čemu Stazićev govor ispunjava sve uvjete - stvara stanje zabavljenosti kod publike koristeći prethodno stečena znanja i usvojene predodžbe, publika prepoznaje namjeru govornika da je zabavi i smatra govor zabavnim, a humor je izravno povezan sa središnjom tvrdnjom govora.

Humor je ostvaren ironijom, eufemizmima, neočekivanim obratima, hinjenom naivnošću te nizanjem primjera, pri čemu se narušava *etos* stranke o kojoj se govori, a ugled govornika ne biva ničime narušen – za razliku od, primjerice, humora kakav je karakterističan za Zorana Milanovića kojim se napada protivnik, ali uz rizik narušavanja ugleda i onoga koji optužbe iznosi. Kao i kod Milanovića, ironija se koristi kao oblik društveno/situacijski prihvaćene kritike, iako u obrnutom smjeru (Zoran Milanović kao premijer brani se od kritike opozicije, a Nenad Stazić kao saborski zastupnik govori iz opozicije).

Na protunapad Jadranke Kosor u kojemu mu ona predbacuje komunističko nasljeđe, Nenad Stazić odgovara:

Gospođo Kosor, ne radi se ovdje ni o kakvim komunističkim metodama, ja ih nisam učio u partijskoj školi u Kumrovcu, ali kol'ko znam, vi ste ju pohađali. (smijeh) Treće, kažete da se ugledamo na vas, na HDZ, da bismo mogli nešto i naučiti. Od svega ovoga što sam nabrojao ne želimo ali apsolutno ništa naučiti (smijeh) – ovdje se radi o pljački, o prevarama, o golom nasilju. Ako vi mislite da su to metode kojima ćete dobiti lokalne izbore, ja osobno mislim da se varate, ali vama na volju, vi tima metodama nastavite.³¹

Ironija je prisutna i u sljedećem primjeru njegova istupa u Hrvatskom saboru, kad se obratio ondašnjem aktualnom ministru unutarnjih poslova Ivici Kirinu. Komični učinak proizvodi se i prije početka govora, a proizlazi iz situacije u kojoj se govornik Stazić nalazi: umjesto odijela nosi običnu bijelu majicu s natpisom *jubito*, čime čitavom govoru dodaje komičnu dimenziju, posebice uzevši u obzir nesvakidašnji kontekst u kojem se pojavljuje (saborska sjednica):

Hvala lijepa, pitanje svoje postavljam ministru unutarnjih poslova. Ministre Kirin, 24. svibnja ničim izazvani izjavili ste pred troje novinara kako ste ustanovili tko stavlja isječke Vaših čuvenih nastupa na internet portale prateći trag servera. Time ste pred cijelom javnosti priznali počinjenje kaznenog djela opisanog u članku 223. Kaznenog zakona kao povreda tajnosti, dostupnosti i cjelovitosti računalnih podataka, programa ili sustava. Mene sada ovdje ne zanima Vaša eventualna kaznena odgovornost, time se trebaju baviti tijela progona, dakle policija, što je malo vjerojatno dok god ste vi ministar tog resora. Policija se naime bavi pokrivanjem, a ne otkrivanjem kaznenih djela kada su ministri u pitanju, o čemu najbolje svjedoči slučaj „Brodosplita“. U središtu mog interesa je Vaša politička odgovornost. Posve je, naime, svejedno jeste li Vi uistinu naredili praćenje servera internetskih portala ili ste samo rekli da ste to učinili. Tom svojom izjavom unijeli ste nemir i nesigurnost među sve korisnike interneta i strah hoće li zbog pristupanja internetu doći pod udar Vašega represivnog aparata. To je posve isto kao da ste izjavili da ste do podataka o tome kako će izgledati predizborne kampanje pojedinih stranaka došli otvarajući poštu njihovih saborskih zastupnika. Ja ne znam jeste li Vi svjesni značenja svoje izjave, ja ne znam jeste li Vi svjesni političke štete koju ste nanijeli ugledu zemlje, ali moje pitanje je posve kratko i logično. Ministre Kirin, kada ćete podnijeti ostavku?³²

³¹ <https://www.youtube.com/watch?v=MVM3Uq0thtI> (objavljeno 30.1.2009.)

³² <https://www.youtube.com/watch?v=Ipte537ugSw> (objavljeno 13. 6.2007.)

Navedeni govor može se svesti pod argument za Stazićevu središnju tezu o nesposobnosti dotičnog ministra. Humor koji je prisutan proizlazi već iz situacije, ali dodatno biva naglašen ironičnim komentiranjem ponašanja ministra kojem se obraća, pri čemu pojašnjava situaciju, daje kontekst, poziva se na autoritet zakona i svjedoka te koristi stilske figure kao što su usporedba i eufemizam, pri čemu se duhovitost ne ističe zasebnim elementima nego proizlazi iz situacije i nadovezuje se na govor. To je ponovno primjer korištenja humora u osobnoj strategiji napadanja protivnika.

Sljedeći primjer nadovezuje se na prethodni i usmjeren je ponovno protiv ministra Kirina. U njemu je jednako jasno izražena kritika, ali s naglašenom funkcijom korištenja humora za napadanje protivnika uz zadržavanja vlastitog dostojanstva. To se ostvaruje ironijom koja omogućuje iznošenje nelogičnosti u ponašanju dotičnog ministra uz privid emocionalnog odmaka govornika spram situacije koju opisuje:

Tu se uistinu ima što skrivati pod tepih. Ja o komičnoj strani Kirinove priče neću. (...) U nju spadaju sve one nebrojene izjave ministra Kirina kojim on već mjesecima uveseljava hrvatsku javnost. On je nepresušan izvor radosti za sve posjetitelje hrvatskih portala. Izjave da „policija radi određene izvide i sumnje“, da stavljanje videoklipova ima određene političke „akontacije“, da policija trenutno „ilegalno zatvara ilegalne prijelaze“ i tako dalje i tako dalje. Tome se nacija veseli, raduje, smije, tih filmova je svakim danom sve više, ali to nije predmet osnivanja istražnog povjerenstva. To je problem HDZ-a. Zašto je postavio upravo Kirina za ministra. To nama ostaje tajna, ali mi smo suglasni s time da nam to ostane tajna. To je stvar Vlade, ako baš nemaju nikog drugog i nikog boljeg za ministra unutarnjih poslova, a onda neka to bude Kirin, nemamo mi ništa protiv. Kakav ministar, takva i vlada, što se tu može. Nas ovdje zanima tragična strana Kirinove priče, a to je ovdje izjava koju on ničim izazvan, ni od koga optužen, posve sua sponte, dao 24. svibnja, a izjava glasi. “ Meni je to s jubitom - to je youtube inače – u početku bilo simpatično jer sam mislio da su to napravili mladi alternativci i buntovnici, a onda smo preko servera saznali da je plasirano od naših političkih protivnika iz SDP-a. Neka budu sigurni da to nije ništa što ćemo sve mi iznijeti na vidjelo u političkoj kampanji. Ne ljutim se na njih, no ne volim kad se to radi u političke svrhe. Neki od momaka koji su to radili su se sami javili, ali se to može utvrditi i prateći tragove računalnih servera.” Ministar Kirin je tada pred novinarima de facto priznao počinjenje kaznenoga djela opisanog u članku 223 Kaznenoga zakona kao povreda tajnosti, cjelovitosti i dostupnosti računalnih podataka, programa i sustava. Mi međutim ne tražimo

*osnivanje istražnog povjerenstva da se utvrdi eventualna kaznena odgovornost ministra Kirina zbog njegova priznanja, ne naše sumnje, nego njegova priznanja da je počinio kazneno djelo, to nije stvar Sabora i to ne može biti stvar Istražnog povjerenstva. Time se treba baviti Državno odvjetništvo koje bi trebalo otvarati istrage svaki puta kada do njega dopre glas o počinjenju kaznenog djela, a valjda pogotovo onda kada dopre i priznanje. A naročito ako to prizna jedan ministar, pa još i ministar unutarnjih poslova. Mi ne znamo da li Državno odvjetništvo provodi istragu po ovom pitanju, ako i provodi, to mi ne znamo i ne trebamo znati, to vjerojatno ne zna ni ministar Kirin kao što nije znao ni za istragu u HFP-u, kao što uopće ništa ne zna.*³³

Ironijom se ovdje proizvodi svojevrsni efekt začudnosti i isticanja elemenata apsurdnosti u postupanju Vlade, što su postupci uobičajeniji u književnom nego političkom diskursu, a čime govor dobiva na dinamičnosti te – prema teoriji neočekivanosti – izaziva komičan efekt. Osim ironije, humor se ostvaruje izrugivanjem uz privid ozbiljnosti („Izjave da policija radi određene izvide i sumnje, da stavljanje videoklipova ima određene političke akontacije, da policija trenutno ilegalno zatvara ilegalne prijelaze i tako dalje i tako dalje“; „To je problem HDZ-a. Zašto je postavio upravo Kirina za ministra. To nama ostaje tajna, ali mi smo suglasni s time da nam to ostane tajna. To je stvar Vlade, ako baš nemaju nikog drugog i nikog boljeg za ministra unutarnjih poslova, a onda neka to bude Kirin, nemamo mi ništa protiv“). Nadalje, komičan efekt izazivaju i amplifikacije („Tome se nacija veseli, raduje, smije, tih filmova je svakim danom sve više, ali to nije predmet osnivanja istražnog povjerenstva.“; „Time se treba baviti Državno odvjetništvo koje bi trebalo otvarati istrage svaki puta kada do njega dopre glas o počinjenju kaznenog djela, a valjda pogotovo onda kada dopre i priznanje. A naročito ako to prizna jedan ministar, pa još i ministar unutarnjih poslova. Mi ne znamo da li Državno odvjetništvo provodi istragu po ovom pitanju, ako i provodi, to mi ne znamo i ne trebamo znati, to vjerojatno ne zna ni ministar Kirin kao što nije znao ni za istragu u HFP-u, kao što uopće ništa ne zna.“)

Dakle, može se zaključiti da Nenad Stazić koristi humor kao način izricanja kritike i nezadovoljstva na postupke političkih protivnika. Pritom se humor često ostvaruje kroz oblik ironije kojom se govorniku omogućuje društveno prihvatljivo iskazivanje nezadovoljstva i napadanje protivnika uz istovremeno očuvanje vlastitog etosa. Budući da upotreba ironije

³³ <https://www.youtube.com/watch?v=Jb9t2Sjv8XU> (objavljeno 29.6.2007.)

uvijek podrazumijeva određeni odmak i privid emocionalne distanciranosti od teme, takva se tehnika uklapa u pretpostavku racionaliziranja i davanja prednosti razumu pred emocijama, što je karakteristično za ljevičarsku retoriku.

U skladu s tim, njegovi su govori argumentirani i potkrijepljeni dokazima, pozivanjem na zakone, iznošenjem činjenica. Za razliku od prethodno analiziranog kandidata, ovdje se humor provlači kroz cijeli govor čime se, nevezano uz tematiku, privlači odnosno zadržava pozornost publike. Zanimljivo je primijetiti da je ovo jedini analizirani političar kod kojeg nije pronađen primjer korištenja humora isključivo radi povezivanja s publikom. Od dispozicijske strategije primijećene su funkcije privlačenja pozornosti te – u manjoj mjeri – stvaranje ugodnije atmosfere. Pritom treba naglasiti kako je u nekim slučajevima teško jasno odvojiti te dvije funkcije jer je u kontekstu te problematike na primjeru Stazića humor korišten radi inovativnog izražavanja publici pretežno poznate problematike, te je shodno tomu humor bio sredstvo koje je omogućavalo praćenje takvih govora/izjava, ali isto tako služio je i za stvaranje atmosfere pogodne za izricanje željene teze. Nadalje, poteškoće su se javljale i u razlikovanju funkcija osobne strategije korištenja humora – a to su demonstriranje mudrosti govornika uz pridobivanje poštovanja publike te napadanje protivnika uz zadržavanje poštovanja. Razlog tomu je što je *etos* govornika u slučaju Stazićevih govora bio očuvan zahvaljujući korištenju ironije koja omogućuje prihvatljivije izricanje kritike, te to što su njegovi govori u pravilu bili potkrijepljeni argumentima, odmičući se na taj način od izravnih *ad hominem* argumenata – naglasak je bio na ugrožavanja protivnikova *etosa*. Prema tome, može se reći da se ovdje radi o kombinaciji demonstriranja mudrosti govornika uz napadanje protivnika.

Nadalje, na temelju pronađenih analiziranih primjera može se zaključiti da je takvo korištenje humora učestalije kad dolazi sa stajališta opozicije dominantnoj stranci, dok na sadašnjoj funkciji kao potpredsjednik Vlade Stazić nije toliko sklon korištenju humora kao retoričke strategije.

4.3.4. Analiza humora Milana Bandića

Na primjeru medijskih istupa Milana Bandića humor je česta strategija za obranu od kritike. Nailazimo na dispozicijsku strategiju humora kojoj je cilj stvoriti povezanost ili identifikaciju govornika s publikom, a što se onda ostvaruje izborom riječi koji uključuje dijalektalizme, regionalizme, žargon i uopće riječi koje pripadaju nižem stilu kako bi se i sam prikazao kao jednostavan čovjek iz naroda, ali i postigao humorni učinak.

*Moja je greška inače u životu što previše pomažem. Ja znam da je to greška. I malo previše radim u ovoj zemlji. U ovoj zemlji se može samo nahajbati ako previše radite i ako ste nedajbog uspješni. E onda ćete imat problema.*³⁴

U ovom primjeru vidi se ironiziranje i fingiranje krivnje prilikom čega govornik nabraja svoje vrline. Humor je ostvaren korištenjem riječi koje nisu uobičajene u javnom političkom diskursu (*nahajbati, nedajbog*), što je inače česta karakteristika Bandićevih medijskih istupa. Osim što korištenjem takvog rječnika privlači pozornost publike (dispozicijska strategija) jer odstupa od njegova organskog govora, tako se ostvaruje i funkcija identifikacije jer govornik naglašava želju za poistovjećivanjem sa publikom, pokazuje kako je on *čovjek od naroda*, kako se i sam često naziva. Sličan način izražavanja kao strategiju obrane od kritike Bandić primjenjuje u sljedećem primjeru:

*A to što sam ja reko maloprije nije točno. Ja jesam pametan. Ili bolje rečeno nisam dokraja bedast. Ta mi formulacija bolje zvuči. Jer su ovi prepametni problem. Ja nisam mogo predvidjet da zagrebu trebaju milijuni kuna i da će Grčka bankrotirati. Ne mogu ja to znat. Ja nisam mogo predvidjet da ćemo 2009. godine biti sedamsto milijuna u minusu. Kao što smo osam godina išli petsto milijona gore. Zagreb nije pod staklenim zvonom i Zagreb dijeli sudbinu ne samo sudbine ne samo hrvatske nego i okoline. (...) Ja nisam izgubio nikakve poluge jer ih nisam ni imao. Ni zlatne ni holdinga. Al samo da vas razveselim, ili rastužim. Preuzmite odgovornost nad holdingom, tako ti boga.*³⁵

³⁴ https://www.youtube.com/watch?v=fxfl_-X9Gzg (objavljeno, 21.5.2010.)

³⁵ Isto.

U slučaju optužbi za nečistu vodu na području grada Zagreba na sjednici Gradske skupštine izjavljuje za medije:

*Pa kaj bi Bandić kao betmen, 24 sata, 16 sata sam na ulici, 24 ne mogu bit, sa dva pištolja i dvije puške hodao i gledao što ko radi po gradu. Pa vi se sjećate da sam ja s vama pio vodu. Ko žabac sam se naduo (smijeh) uvjeravajući vas da je voda ispravna i da ispod savskog voda teče Sava.*³⁶

Humor na tom primjeru funkcionira na više razina: najprije se brani od krivnje (osobna strategija) apelirajući na svoju marljivost i odgovorno obavljanje svoje dužnosti, a zatim ističe svoj *etos* podsjećajući na zajedništvo njega i publike, na zajedničko sjećanje i identifikaciju (dispozicijska strategija). S istom funkcijom Bandić odgovara i na zamjerke za rad zimske službe 2013. godine, kad mu se zamjeralo loše koordiniranje i pripremanje grada za zimske padaline. Nakon sjednice Operativnog stožera zimske službe u Gradskoj upravi, gradonačelnik Bandić je sa suradnicima održao konferenciju za novinare gdje je izjavio:

*A šta bi ja trebao, ko Batman loviti pahulje po gradu prije nego padnu na zemlju. Ako treba, polizat ćemo zagrebački asfalt i pojest snijeg, govorim figurativno, to govorim tako da se upamti.*³⁷

Na pitanje novinara je li Zagrebu vraćena posuđena zimska oprema³⁸ odgovara:

*Ne, to je kod mene dolje u selu. (smijeh) Da, u selu sam dolje ja to ostavio kad se vratim da mogu raditi. (smijeh) Pa molim vas, kakvo je to pitanje, normalno da je vraćeno. To je na revers bilo uzeto, čim se snijeg otopio vratili smo to natrag. Ne znam ako je koji novi icebejac, možda je dole kod mame. Inače mama moja vozi traktor. Da, ona ne može ako dnevno ne uzme traktor, nije živa. Je, je, doć će ona u ovu zimsku službu.*³⁹

³⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=aMnx2b0BPd0> (objavljeno 17.10.2008.)

³⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=Bj8gj6KbKuo> (objavljeno 24.1.2014.)

³⁸ Citirano pitanje novinara: „Ono što ste bili posudili gradonačelniku Kerumu, da li je to možda vraćeno?“

³⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=LBenWOZUs3U> (objavljeno 17.1.2013.)

Humor kojim se ovdje brani od kritike ostvaren je ironičnim priznavanjem krivnje, čime napada i sugovornika novinara (osobna strategija napadanja protivnika), tretirajući njegovo pitanje kao apsurdno. Na isto pitanje bilo je moguće odgovoriti i bez humora (oprema je vraćena), ali na ovaj način odgovor je efektivniji i onemogućuje razvoj daljnje rasprave na tu temu. Dispozicijska strategija identifikacije i tematska strategija uvođenja u određenu problematiku humorom vidljiva je na sljedećem primjeru:

Onda, direktor zeta, vidio sam sada kad sam išao na Aveniju Vukovar, ovih poklopaca novih tramvaja, tonu u snijeg. A kamion jedan treba to pokupit jer će to uzet Romi, naši prijatelji koji se bave željezom (smijeh)... Dobro, ali molim vas, pa ja da se bavim tim i ja bi to uzeo, ali se ne bavim tim. Ali onda vi nađite taj poklopac, vraga ćete naći, a onda ga trebate naručiti, u Končaru ili ko vam radi te dijelove, onda će mjesec dana kusasti⁴⁰ tramvaji ružni voziti gradom Zagrebom (smijeh). Izgledat će ko kuja bez repa. (smijeh) Pokupite te poklopce. Ja sam skoro stao, ali ne stane mi u auto.⁴¹

U ovom primjeru gradonačelnik humorom predstavlja problem otpadanja dijelova s novih tramvaja, a do kojeg je došlo uslijed otežanog prijevoza tramvaja zbog snijega (tematska strategija uvođenja u problematiku). Osim govora o konkretnom problemu, ovdje dolazi do identifikacije gradonačelnika i građana, privlači se pozornost publike i stvara bolja atmosfera (dispozicijska strategija). Osim što je cijela ideja da gradonačelnik skuplja poklopce tramvaja po cestama komična (humor temeljen na predmetu) jer je i neobična i neočekivana, ovdje se humor ostvaruje i sredstvima na planu izraza tipičnima za razgovornu komunikaciju: *vraga ćete naći, kusasti tramvaju* koji izgledaju *ko kuja bez repa*. Humor s funkcijom privlačenja pozornosti i uvođenja u problematiku ostvarena je na sljedećem primjeru:

Imamo frtalj viška ljudi. Frtalj. Znae kaj je frtalj? Frtalj viška ljudi, molim vas. Frtalj viška ljudi. Znači, 25 posto viška ljudi troši puno para.⁴²

⁴⁰ Kusast (kus) – koji je bez repa. (*Hrvatski jezični portal*)

⁴¹ <https://www.youtube.com/watch?v=Bj8gj6KbKuo> (objavljeno 24.1.2014.)

⁴² <https://www.youtube.com/watch?v=fxfl-X9Gzg> (objavljeno 21.5.2010.)

Sljedeći je primjer tematske strategije korištenja humora s ciljem izbjegavanja neke nepoželjne teme. Na kritike zbog preskupih i neispravnih javnih wc-a, Bandić odgovara da su wc-i komplicirani za upotrebu:

Zamislite sad da dođe moja prijateljica i ide s Čučerja? Na Kvatrić. I sila joj je na wc. Piše „push“ (smijeh) Ne, ne, dopustite. A kaj ona zna kaj je to, ne? I ona jedna ne može ući u wc.⁴³

To je pokušaj odmicanja od pitanja zašto je tolik novac utrošen u njihovu izgradnju kojim se ujedno krivnja za njihovu neispravnost prebacuje na druge (tematska strategija odvratanja pozornosti publike s teme, osobna strategija branjenja od krivnje).

U prethodnim primjerima funkcija identifikacije i stjecanja blagonaklonosti publike ostvarivana je na razini riječi korištenjem stilski obilježenih riječi namijenjenih određenoj (zagrebačkoj) publici. Na sljedećem primjeru ista je funkcija postignuta na tematskoj razini, prilikom otvaranja 50. novogodišnjeg brzopoteznog šahovskog turnira *Memorijal prvog hrvatskog velemajstora Mije Udovčića*:

Sad mi je sinula jedna ideja. Sad će me netko napasti, reći da se pripremam za izbore, al ja svaki dan radim taj posao. Bilo bi dobro da gradska skupština u Zagrebu (ja ne znam jel ona ikad u svojoj povijesti, sad mi je sinula ideja, pa makar me i napali, nema veze, ja tako što i mislim to i govorim. Bilo bi dobro da zagrebačka skupština u idućim izborima ima i jednog velemajstora. Kada nam fali vizije, brzih poteza, logičkog razmišljanja, pa da u gradsku skupštinu konačno dobijemo jednog velemajstora. Možda nam krene bolje. Ako ništa drugo, neće bit lošije. Lošije ne može. Eto, moja ideja je da se možda organizirate pa da jedan velemajstor konačno zasjedne u gradsku skupštinu, to je drugi parlament ove zemlje. Dosada, mislim, nije bio. Al to bi bio raritet. Bilo bi dobro, eto, moja ideja. I time da gradska skupština ima velemajstora otvaram 50. jubilarni turnir Udovčić.⁴⁴

Na temelju sveukupne analize korištenja humora kod Milana Bandića primijećena su najveća variranja pri korištenju određene strategije humora u odnosu na prethodno analizirane političare. Zaključeno je da veliku pažnju ulaže u povezivanje s publikom (što se prvenstveno odnosi na građane grada Zagreba) i stvaranje osjećaja zajedništva kako bi pridobio njezino

⁴³ <https://www.youtube.com/watch?v=ZiK2eJ8spps> (objavljeno 18.3.2009.)

⁴⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=dMXyAswVzoY> (objavljeno 5.1.2013.)

povjerenje, pa je i njegov humor prilagođen tome. U toj funkciji znakovit je i odabir riječi kojima se služi i koje su karakteristične za zagrebačko govorno područje, čime ukazuje na svoju pripadnost i prilagođavanje Zagrebu s obzirom na to da se takav govor razlikuje od njegova organskog idioma. Osim povezivanja s publikom, takav način javnih istupa izaziva smijeh zbog toga što se stilski ne uklapa, odnosno nije uobičajen u javnom političkom diskursu. Takvi javni nastupi popraćeni su većom medijskom pažnjom, a medijski se potencijal koristi za promoviranje govornikova političkog etosa i stjecanje naklonosti šireg kruga ljudi. Na temelju toga može se zaključiti da je dominantna strategija u kojoj Bandić koristi humor ona dispozicijska, kojoj je cilj privući pozornost publike i povezati se s publikom kako bi atmosfera bila povoljna za prihvaćanje izricanja govornikovih teza. Osim dispozicijske, sljedeća učestala strategija korištenja humora je ona osobna, kod koje pak prevladava funkcija obrane od kritike. Napadanje protivnika humorom nije toliko česta strategija kod Bandića, no to se može objasniti i funkcijom koju on obavlja i koja ne podrazumijeva toliko izravnih sukoba s protivnicima kao što je slučaj u saborskim raspravama. Sukladno tomu, potvrđuje se očekivana pretpostavka da u toj strategiji po učestalosti dominira obrana od kritike, a u tematskoj strategiji humor služi za odvrćanje pozornosti publike s teme. Pronađeni su i primjeri gdje se humor koristio kako bi se uvelo slušatelje u određenu problematiku, ali u manjem broju. Može se zaključiti da se Milan Bandić koristi humorom prvenstveno radi pridobivanja blagonaklonosti publike i podizanja svojeg *etosa* kao ključna čimbenika za uspješno i dugoročno obavljanje političkih dužnosti.

4.4 Humor u hrvatskoj politici – usporedba analiziranih govornika

Korištenje humora u dispozicijskoj strategiji najčešća je preporuka za korištenje humora u javnim govorima uopće radi pridobivanja pažnje i blagonaklonosti publike, te radi poistovjećivanja govornika s publikom. Kod analiziranih govornika ipak postoje neka odstupanja kod učestalosti korištenja te strategije, pa je tako ta strategija vrlo često korištenja kod Stjepana Mesića i Milana Bandića, dok je nešto manje korištena u javnim govorima Zorana Milanovića, a najmanje zastupljena kod Nenada Stazića. To se može povezati i sa njihovim političkim funkcijama: Stjepan Mesić koristio je tu strategiju kao predsjednik Republike, odnosno politička osoba koja predstavlja jednu zemlju i ima značajnu ulogu u ostvarivanju dobrih međunarodnih odnosa. Slično je i s Milanom Bandićem kao gradonačelnikom glavnog grada Republike Hrvatske – kod njegova humora dominantne su dispozicijske i osobne strategije kojima zadržava blagonaklonost svojih glasača, predstavlja se kao jedan od njih i brani se od kritika. Dispozicijska strategija usklađena je s građenjem govornikova *etosa*, što je kod njega najuočljivije. Nešto manje uočljiva je kod drugih analiziranih političara, a u toj je funkciji najmanje prisutna kod Nenada Stazića koji svoj *etos* gradi pokušavajući se pozvati na logičnost i argumentiranost umjesto težnje za ostvarivanjem povezanosti s publikom. Zoran Milanović kao predsjednik Vlade koristi se humorom u dispozicijskoj strategiji prilikom javnih događanja gdje predstavlja rad Vlade, dok je za vrijeme saborskih rasprava kao premijer često izložen kritici zbog rada Vlade pa je humor češće korišten u funkciji obrane od kritike. Na primjeru Nenada Stazića humor se koristio uglavnom u funkciji opozicijskog napadanja vladajuće stranke, a dispozicijska strategija bila je ograničena na privlačenje pozornosti publike, zanemarujući pritom aspekt stvaranja pozitivne atmosfere i poistovjećivanja s publikom.

Osim dispozicijske strategije, u hrvatskom političkom diskursu na temelju provedene analize zaključuje se da se učestalo također koristi i humor u osobnoj strategiji obrane od kritike i napadanja protivnika. Pritom se treća kategorija te strategije (demonstriranje govornikove mudrosti uz zadržavanje poštovanja publike) istaknula kao nejasno odvojena kategorija zbog toga što je često bila sadržana u preostalim dvjema kategorijama. Naime, humor u funkciji obrane od kritike ili napada protivnika strategije su kojima se odgovaralo na kritike uz zadržavanje poštovanja publike. Taj je slučaj najočitiji u čestom korištenju ironije kao

svojevrnsne strategije uljudnosti koja podrazumijeva napad uz ograđivanje govornika od odgovornosti. Ironija je pritom izazvala humorni učinak uz neizravni *ad hominem*, a važnost protivničke kritike izgubila je na važnosti, što se nadovezuje na spomenute tvrdnje o smanjenoj kritičnosti po pitanju racionalnosti argumenta do kakve kod publike dolazi nakon uspješno primijenjenog humora⁴⁵. Nadalje, osobna strategija uvijek se bavi pitanjem *etosa* – ili *etosa* samoga govornika pa se on humorom brani od kritike, ili se bavi *etosom* političkog oponenta kojeg se kroz humor napada i umanjuje mu se kredibilitet. Takav slučaj nalazimo kod Nenada Stazića koji se redovito koristi ironijom kao sredstvom izricanja kritike i napadanja protivnika, ali uz zadržavanje poštovanja publike neizravnim iznošenjem kritike. Izravnije napadanje protivnika vidljivo je na primjeru Zorana Milanovića, što se može objasniti i odnosima moći u situacijama u kojima su govornici analizirani – Zoran Milanović odgovara humorom u funkciji premijera koji reagira na kritiku opozicije, dok Nenad Stazić koristi humor kao sredstvo napada na postupke (bivše) Vlade, koristeći pritom ironiju kao sredstvo prihvatljivijeg izricanja kritike. Korištenje humora isključivo u funkciji demonstriranja vlastite mudrosti primijećeno je samo kod Stjepana Mesića.

Humor u tematskoj strategiji u ovoj se analizi pokazao najmanje zastupljenom strategijom. Iako su primijećene naznake korištenja humora s funkcijom skretanja s teme, uvođenja nove teme ili pak pobijanja protivnikova argumenta predstavljajući ga nevažnim, takva su ostvarenja nepotpuna jer se ne zadržavaju detaljnije na vanjskom problemu nego se javljaju unutar osobne strategije napadanja protivnika. Za korištenje humora u tematskoj strategiji potrebno je uklopiti humor u tematiku govora, što podrazumijeva dobro poznavanje tematike, ali i spretno korištenje humora prilikom izlaganja kako bi se eventualno povećala uvjerljivost. U ovom istraživanju po tom je pitanju najuspješniji bio Nenad Stazić čiji humor funkcionira kao konstitutivni element govora, ravnomjerno je raspoređen za vrijeme govora, izravno vezan uz argument, po čemu odstupa od ostalih analiziranih političara koji su često koristili humor u dispozicijskoj strategiji zabavljanja publike (Mesić, Bandić), ili kako bi napadom protivnika odgovorili na kritiku (Milanović) što je humor koji često dolazi kao situacijski uvjetovana reakcija te nije unaprijed osmišljena. Kod Nenada Stazića primijećeno je i najmanje variranja s obzirom na način postizanja humora i funkcije u kojoj se koristi u

⁴⁵ *Odgovarati humorom i na taj način ironizirati, pa i diskreditirati sugovornika čest je eristički trik. Nitko više ne pamti pitanje, komentar ili kritiku upućenu šaljivom političaru. Pamti se štos koji je izazvao smijeh.* (Kišiček, Stanković; 2014:11)

odnosu na druge kandidate. S obzirom na situaciju korištenja humora, Milan Bandić istaknuo se kao političar koji koristi humor u različitim situacijama: u izjavama za medije, za vrijeme zasjedanja gradske skupštine, kod rješavanja aktualnih problema gradske uprave, u intervjuima, prilikom svečanih događanja.

Nije zabilježeno mnogo slučajeva korištenja humora na vlastiti račun. Korištenjem humora na vlastiti račun govornik izražava vlastitu skromnost i daje do znanja da se ne uzima preozbiljno te da je u stanju priznati vlastite pogreške, no s druge strane, na taj se način mogu umanjiti kompetencije govornika te, shodno tome, narušiti njegov *etos*, odnosno kredibilitet i autoritet. To se vidjelo na primjeru Zorana Milanovića koji je u nekim slučajevima dobro iskoristio tu vrstu humora našalivši se na račun vlastite nespretnosti, što je dobar način korištenja takvog humora u političkom diskurzu jer ne ugrožava percepciju svojih političarskih kompetencija te unaprijed onemogućava ili umanjuje moguće izrugivanje javnosti ili medija. Osim primjerenog korištenja te vrste humora, Zoran Milanović demonstrirao je i njegovu problematičnost na primjeru kad je doveo u pitanje uspješnost svoje političke karijere, čime je potencijalno ugrozio svoje političarske kompetencije. Neprimjerenim korištenjem takav humor može ugroziti percepciju sposobnosti političara te se vjerojatno iz tog razloga u politici ne koristi često.

5. ZAKLJUČAK

Humor je komunikacijsko sredstvo kojim se pridobiva pažnja i blagonaklonost publike te koja govorniku omogućuje lakše iznošenje i bolje prihvaćanje teze koju iznosi. Osim toga, uspješnim korištenjem humora govornik može odvratiti pozornost s teme koja mu je nepoželjna, obraniti se od kritika ili demonstrirati vlastitu snalažljivost i mudrost te izraziti kritiku bez narušavanja vlastitog *etosa*, što je političkom diskursu vrlo učinkovita retorička strategija te, shodno tome, poželjna sastavnica političkih govora. Na temelju provedene analize humora kod hrvatskih političara zaključuje se da je humor prisutan u hrvatskom političkom diskursu i to najčešće u dispozicijskoj i osobnoj strategiji. Korištenje humora u dispozicijskoj strategiji uobičajen je savjet priručnika za javne govore uopće jer njome govornik priprema publiku za iznošenje željene teze, zbog čega je smatrana širokoprihvaćenom strategijom korištenja humora bez obzira na popratnu situaciju. Osim te strategije, za politički je diskurs karakteristična osobna strategija jer se odnosi na obranu od kritike i napadanja protivnika uz očuvanje vlastitog *etosa*. Budući da je za uspješnu političku karijeru *etos* govornika vrlo važan, u skladu s tim može se objasniti i učestalo korištenje humora u spomenutim strategijama – govornik gradi svoj *etos* uspostavljanjem veze sa svojom publikom, identificirajući se s njome i izjednačavajući međusobne stavove i uvjerenja kako bi teza koju iznosi bila lakše prihvaćena, održava svoj *etos* braneći se od kritika protivnika uz zadržavanje poštovanja publike, te usmjerava svoju kritiku prema protivniku tako da pritom ne naruši vlastiti politički imidž. Humor omogućuje govorniku da na efektan i brz način odgovori na kritiku bez zadiranja u racionalno obrazloženje, iznošenjem argumentacijske pogreške na prihvatljiv način može barem privremeno odvratiti pozornost publici od problema, odnosno odvratiti primatelje poruke od pažljivog procjenjivanja poruke te angažiranja u iznošenju protuargumenata. Zbog toga je važno ne samo poznavati načine na koje se humor u politici može koristiti, nego razvijati i kritičku sposobnost prepoznavanja istih. Iako je humor prisutan u hrvatskom političkom diskursu, njegova je upotreba još uvijek ograničena uglavnom na osobnu i na dispozicijsku strategiju. Budući da se tematskom strategijom humora teži približiti specifičnu problematiku i pomoći publici da se pripremi za temu i bolje je razumije, ili pak odvratiti pozornost publike s nepoželjne teme, može se reći da je riječ o vrlo korisnoj strategiji, te se u njezinom nekorištenju očituje nedovoljna

razrađenoš korištenja strategija humora kod hrvatskih političara i nesklonost tematiziranju ozbiljnih tema humorom.

Ne postoji jasna znanstvena aparatura za korištenje humora jer njegova uspješnost situacijski je uvjetovana te ovisi o individualnom ostvarenju i načinu na koji ga publika prihvati. Watson (2003) ističe da je cilj retoričara prepoznati humor kao moćnu retoričku strategiju, identificirati njegove forme i upotrebu i istaknuti izazov koji mu može biti stavljen u debatama i kontroverznim temama (prema Phillips-Anderson, 2007). Phillips-Anderson (2007) ponudio je mogući model za prepoznavanje retoričkih strategija humora prema kojemu se pristupalo analiziranju humora u ovom radu, te istaknuo da je danas najveći problem s humorom u retorici nejasnoća razumijevanja veze između pokušaja da se bude duhovit i da se bude uvjerljiv. Spomenuti model strateškog korištenja humora omogućava bolje razumijevanje modernog političkog diskursa za analitičare, ali isto tako i za same političare. Uz to postoji niz priručnika za javne govore koji se bave humorom, čije usvajanje može pridonijeti boljem razumijevanju korištenja humora, te shvaćanju da ne postoji univerzalno pravilo za korištenje humora, nego postojeća pravila treba prilagoditi pojedincu u skladu s njegovim sposobnostima i retoričkim ciljem koji se humorom želi postići. Treba imati na umu da se retoričnost humora ostvaruje u utjecaju na postojeće stavove i uvjerenja publike, što retorički humor razlikuje od običnog zabavljanja publike. Osim što može odvratiti primatelja poruke od iznošenja argumenta, sudeći prema interesu (hrvatske) javnosti za političare sklone humoru, radi se o vrlo poželjnoj i učinkovitoj retoričkoj strategiji u političkom diskursu koja zaslužuje više pozornosti od strane političara i društvenih analitičara jer *sposobnost prepoznavanja i korištenja humora može objasniti uspjeh pojedinca u grupi ili nekoj društvenoj situaciji*. (Lynch, 2002:432)

6. LITERATURA

1. Andeweg, B., de Jong, J., Ströhmeijer, B. (2010). Humor in Conference Papers, an analysis of 16 paper presentations of communication scholars. *Professional Communication Conference (IPCC), IEEE International*. IEEE. Enschede, Netherland
2. Andeweg, B., Gagestein, S., de Jong, J., Wackers, M. (2011) Poke fun at yourself: the problem of self-deprecating humor. U: *1st World Engineering Education Flash Week*. Ur. Jorge Bernardino and José Carlos Quadrado, Lisbon: Portugal, str. 759-764.
3. Berger, A.A. (1976). Anatomy of the joke. *Journal of Communication* 26 (3):113-15.
4. Berger, A.A. (1998). An Anatomy of humor. Transaction Publishers, New Brunswick, New Jersey.
5. Berger (2006) Laugh and the World Laughs with You: A Global Perspective on Humor. *Global Media Journal: Mediterranean Edition* 1. 126-132.
6. Booher, D. B. (1991). Executive's portfolio of model speeches for all occasions. Englewood Cliffs, New Jersey.
7. Broda-Bahm, K., Kempf, D., Driscoll, W. (2004). Argument and audience: presenting debates in public settings. New York : International Debate Education Association
8. Encyclopedia of Rhetoric. (2001). Ur. T.O.Sloane, Oxford University Press, New York.
9. Fahnestock, J., Secor, M. (2004). A rhetoric of Argument. Boston: McGraw Hill.
10. Fajdić, D. (2013). Humor u televizijskim kvizovima. Ocjenski rad. Filozofski fakultet u Zagrebu. Odsjek za fonetiku.
11. Hackman, Michael Z. (1988). Audience reactions to the use of direct and personal disparaging humor in informative public address. *Communication Research Reports* 5 (2):126-30.
12. Heritage, J. (1986). Generating Applause: A Study of Rhetoric and Response at Party Political Conferences. *American Journal of Sociology*; 92(1):110-157.
13. Hrvatska enciklopedija. www.enciklopedija.hr

14. Hrvatski jezični portal. www.hjp.novi-liber.hr
15. Kišiček, G. (2011). Usporedba antičkoga i suvremenoga poimanja dobroga govornika. *Diacovensia* XIX 1. str. 115-132
16. Kišiček, G.; Stanković, D. (2011). Analysis of Fallacies in Croatian Parliamentary Debate // *Proceedings of the 7th Conference of the International Society for the Study of Argumentation* / Eemeren, Frans H. van ; Garssen, Bart ; Godden, David ; Mitchell, Gordon (ur.). Amsterdam : Rozenberg / Sic Sat, 939-949.
17. Kišiček, G., Stanković, D. (2014). Retorika i društvo. Naklada slap. Zagreb.
18. Lucas, S.E. (1998). The art of public speaking. McGraw Hill. Boston.
19. Lynch, Owen H. (2002). Humorous Communication: Finding a Place for Humor in Communication Research. *Communication Theory*. 12 (4) 423-445.
20. Lyttle, J. (2001). The effectiveness of humor in persusasion: The case of business ethics training. *The Journal of General Psychology*; 128 (2) 206-216)
21. Markiewicz, D. (1974) Effects of Humor on Persuasion. *Sociometry*. 37 (4) 407-422.
22. Marko Fabije Kvintilijan. (1985). Obrazovanje govornika. Veselin Masleša. Sarajevo.
23. Marko Tuliije Ciceron (2002). O govorniku. Matica hrvatska, Zagreb.
24. McKerrow, R.E., Gronbeck, B.E., Ehninger, D., Monroe, A.H. (2000). Principles and types of speech communication. Longman, New York.
25. Nelson, P.E., Titsworth, S., Pearson, J.C. (2007). Public speaking: a guide for the engaged communicator. McGraw-Hill. Boston.
26. Perelman, Chaim; Obrechts-Tyteca, Lucie (1969). The new rtehtoric: a treatise on argumentation. Notre Dame : University of Notre Dame Press.
27. Phillips-Anderson, M.A. (2007). A Theoriy of Rhetorical Humor in American Political Discourse. Blackwell Publishing Ltd.
28. Rabbie, E. A. (2007) Companion to Roman Rhetoric (ur.Dominik i Hall). Blackwell Publishing Ltd.
29. Rhetorica Ad Herennium. (1999). Harvard University Press. London.
30. Robinson. D. T., Smith-Lovin, L. (2001). Getting a Laugh: Gender, Status and Humor in Task Discussions. *Social Forces*. 80(1), 123-160.
31. Roeckelein, J. E. (2002). The psychology of humor: A reference guide and annotated

32. Smith, C.; Voth, B. (2002). The Role of Humor in Political Argument: How „Strategy“ and „Lockboxes“ changed a political campaign. *Argumentation and Advocacy*. 39 (2).
33. Spatharas, D.; (2006) Public Speaking and the Use of Laughter. *Mnemosyne Fourth Series*. 59 (3):374-387.
34. Volpe, M. (1977). The persuasive force of humor: Cicero's defense of Caelius. *Quarterly Journal of Speech* 63:311-23.
35. Werkmann, A. (2011). Ironični iskazi i Griceovo načelo suradnje. *Hrvatistika*. 5(5):135-143.

INTERNETSKI IZVORI:

1. <https://www.youtube.com/watch?v=LB3GLTes7NU> (1.9.2015.)
2. https://www.youtube.com/watch?v=aSIJ6WJUaXk&index=46&list=PL_N7ffALW3dLmF6SPhK9Ie5tWqCSm2gZp%20 (1.9.2015.)
3. <https://www.youtube.com/watch?v=LB3GLTes7NU> (1.9.2015.)
4. https://www.youtube.com/watch?v=aSIJ6WJUaXk&index=46&list=PL_N7ffALW3dLmF6SPhK9Ie5tWqCSm2gZp (30.7.2015)
5. <https://www.youtube.com/watch?v=LB3GLTes7NU> (20.7.2015.)
6. <https://www.youtube.com/watch?v=c8aIKp-uJ5c> (20.7.2015.)
7. <http://arhiva.nacional.hr/clanak/10805/stjepan-mesic-i-dalje-najpopularniji-politicar>
8. <http://www.vecernji.hr/hrvatska/ako-sada-pokrenemo-javnu-nabavu-za-jedno-5-godina-odabrat-cemo-dobavljaca-923795>
9. <https://www.youtube.com/watch?v=R7tTMtZqFmU> (20.7.2015.)
10. <https://www.youtube.com/watch?v=0yceZGs1ZlQ&list=PLAXs3QSGUwjqueque2eF7wcOTEJkMFhWY-&index=8> (20.7.2015)
11. <https://www.youtube.com/watch?v=Ixqw08hQ7RI&index=84&list=PLAXs3QSGUwjqueque2eF7wcOTEJkMFhWY-> (20.7.2015.)
12. <https://www.youtube.com/watch?v=bc3t9kJIVtY> (30.6.2015.)
13. <https://www.youtube.com/watch?v=c20-dbKDkZ8> (30.6.2015.)
14. <https://www.youtube.com/watch?v=MVM3Uq0thtI> (30.6.2015.)
15. <https://www.youtube.com/watch?v=MVM3Uq0thtI> (20.7.2015.)
16. <https://www.youtube.com/watch?v=Ipte537ugSw> (20.7.2015.)
17. <https://www.youtube.com/watch?v=Jb9t2Sjv8XU> (20.7.2015.)
18. https://www.youtube.com/watch?v=fxfl_-X9Gzg (20.7.2015.)
19. <https://www.youtube.com/watch?v=aMnx2b0BPd0> (20.7.2015.)
20. <https://www.youtube.com/watch?v=Bj8gj6KbKuo> (20.7.2015.)
21. <https://www.youtube.com/watch?v=LBenWOZUs3U> (20.7.2015.)
22. <https://www.youtube.com/watch?v=ZiK2eJ8spps> ((20.7.2015.)
23. <https://www.youtube.com/watch?v=dMXyAswVzoY> (20.7.2015.)

